

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3.kursa studente

Edīte Punka

stud. apl. Nr. ep17013

**VADONĪBA UN SOCIĀLĀS ATTIECĪBAS KURŠU
SABIEDRĪBĀ VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ (9. – 12.GS.)**

BAKALAURA DARBS

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. hist., asoc. profesors

Andris Šnē

RĪGA 2020

SATURS

SATURS	2
ANOTĀCIJA	3
ANNOTATION	3
IEVADS	4
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS	6
Avoti.....	6
Literatūra	9
1. VADONĪBAS UN VADONĪBAS SABIEDRĪBAS RAKSTUROJUMS ARHEOLOĢISKAJĀ UN ANTROPOLOĢISKAJĀ LITERATŪRĀ.....	12
2. VARA UN VADONĪBA KURŠU SABIEDRĪBĀS VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ	22
2.1. Dzīvesvietu arheoloģiskās liecības par varu un vadonību	24
2.2. Kapulauku arheoloģiskās liecības par varu un vadonību.....	34
3. SOCIĀLĀ ORGANIZĀCIJA UN SOCIĀLĀS ATTIECĪBAS KURŠU SABIEDRĪBĀS VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ	41
3.1. Rakstīto avotu liecības par sociālo organizāciju un sociālajām attiecībām	41
3.2. Sociālās grupas vēlā dzelzs laikmeta kuršu sabiedrībās pēc arheoloģiskā materiāla liecībām.....	53
SECINĀJUMI.....	56
LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	58

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbs veltīts kuršu vēlā dzelzs laikmeta sabiedrību varas un sociālās organizācijas izpētei. Šī tēma Latvijas arheoloģijā ir maz pētīta, lielākā daļa pētījumu sociālās arheoloģijas ietvaros ir veltīti Austrumlatvijai, kur arī kopumā ir veikti vairāk arheoloģisko izrakumu.

Darba mērķis ir veikt padziļinātu sociālo procesu pētniecību, galvenokārt, uzsvāru liekot uz varas modeļiem Rietumlatvijas kuršu etniskās grupas teritorijā sākot no 9. gadsimta līdz 12. gadsimta beigām.

Darbā iegūtie rezultāti galvenokārt balstās uz arheoloģisko vietu – pilskalnu un apbedījumu – pārskatu izpēti, rakstīto avotu analizēšanu un ideju balstīšanu un teorētisko literatūru par sociālo arheoloģiju.

Atslēgas vārdi: sociālā arheoloģija, sociālās attiecības, kuršu sabiedrība, vēlāis dzelzs laikmets.

ANNOTATION

The bachelor's thesis is dedicated to the study of the power and social organization of the Curonian Late Iron Age societies. This topic has been studied less in Latvian archaeology, most of the research in the field of social archaeology is devoted to Eastern Latvia, where the majority of archaeological excavations have already been carried out.

The aim of the work is to carry out in-depth research of social processes, mainly focusing on the models of power in the territory of the Curonian ethnic group of Western Latvia from the 9th century to the end of the 12th century.

The results obtained in the work are mainly based on the study of reviews of archaeological sites - hillforts and burials, analysis of written sources and substantiation of ideas and theoretical literature on social archaeology.

Keywords: social archaeology, social relations, Curonian society, Late Iron Age.

IEVADS

Bakalaura darbā aplūkotais periods ir laiks no 9. gs., kas tiek uzskatīts par vēlā dzelzs laikmeta sākumu, līdz 12. gadsimtam, kas bija laiks pirms krustnešu ienākšanas mūsdienu Latvijas teritorijā, un laiks, kad Latvijas teritorijas vietējās sabiedrības sasniedza augstāko attīstības līmeni. Vēlais dzelzs laikmets ir visplašāk pētītais aizvēstures periods, ar visvairāk veiktajiem pētījumiem, bet galvenokārt Austrumlatvijas teritorijā.

Vēlajā neolītā, laikā, kad cilvēks sāka piekopt vietsēdību, sabiedrības struktūra kļuva vēl komplicētāka nekā jebkad iepriekš. Jebkurā sabiedrībā, lai cik tā būtu maza vai liela, vienmēr ir kāds autoritārs tēls, cilvēks, kurš vada vai jebkādā veidā kontrolē vai diktē to sabiedrību, kurai šis tēls pieder. Aizvēstures laikmeta vēlāko sabiedrību sociālie statusi un varas pozīcijas tiek pētītas caur materiālajiem atradumiem apmetņu vietās vai kapulaukos, jo cita veida arheoloģiskās vietas ir maz apskatītas un līdz ar to nesniedz nekādu informāciju.

Sociālā analīze ir plaši pētāms jautājums, tāpēc šī bakalaura ietvaros ir izvēlēts pētīt varas jautājumus, kam ir galvenā nozīme sociālajā analīzē. Bakalaura darbā izvirzītie jautājumi un uzdevumi par sabiedrību, un galvenokārt varu, nosaka paša darba un nodaļu struktūru. Šis darbs ir mēģinājums aprakstīt Rietumlatvijas etniskās grupas – kuršu aizvēstures beigu posma sabiedrību.

Darbā aplūkotā teritorija ir mūsdienu Rietumlatvija, ar ko apzīmētas tās teritorijas, ko saskaņā ar iegūto arheoloģisko materiālu un rakstīto avotu ziņām aizvēstures beigās pamatā dzīvoja kuršu etniskā grupa. Darba specifikas un valodas barjeras dēļ, bakalaura darbā netiks apskatīta Lietuvas teritorija, un tur dzīvojošie kurši, lai gan Rietumlietuva bija kuršu apdzīvotības areāla centrs. Viena no vidējā dzelzs laikmeta beigu nozīmīgākajām vietām ne tikai Rietumlatvijā, bet arī visā Latvijas aizvēsturē ir Grobiņas arheoloģiskais komplekss, kur līdz 9. gadsimta sākuma pastāv skandināvu kolonija. Tomēr, lai gan Grobiņas arheoloģiskās vietas ir plaši pētītas, ir salīdzinoši maz liecību par kuršu klātbūtni Grobiņā tieši vēlajā dzelzs laikmetā 10. – 12. gadsimtā. Šī iemesla dēļ Grobiņas materiāls tiek izmantots pakārtoti darba izstrādē¹.

Termins **sabiedrība** attiecas gan uz cilvēku situāciju kopumā, to var saprast kā katrs no mums, indivīds, dzīvo citu cilvēku sabiedrībā, gan uz noteiktām cilvēku grupām ar noteiktu dzīvesveidu jeb vairākām cilvēku sabiedrībām, kas savā starpā atšķiras. Ar sabiedrību var

¹ PETRENKO, VALĒRIJS., URTĀNS, JURIS Grobiņas arheoloģijas pieminekļi. Rīga 2012, 104.lpp.

saprast gan noteiktas cilvēku grupas, tās institūcijas un attiecības, gan tās ideoloģiju un kultūru. Ja sabiedrību apzīmē kā noteiktas cilvēku grupas, tad to var izprast kā sinonīmu terminiem **sociālā grupa** vai **kopiēna**. Ja ar sabiedrību saprot cilvēku grupas institūcijas un attiecības, tad šie apzīmējumi ir ekvivalenti **sociālajai sistēmai** vai **sociālajai organizācijai**, bet ja sabiedrība tiek pielīdzināta ideoloģijai vai kultūrai, tad tas saistās ar kultūras jēdzienu.² **Sociālā noslāņošānās** ir vispārēja varas radīšana un sadalīšana sabiedrībā. Tā ir sabiedrības centrālā struktūra, jo divējādās kolektīvajos un izplatīšanas aspektos tas ir līdzeklis, ar kuru cilvēki sasniedz savus mērķus sabiedrībā.³

Analizētais laika posms un problēma ir aktuāla gan Latvijas, gan plašāka reģiona vēstures kontekstā, jo tieši par Rietumlatvijas, precīzāk, kuršu etniskās grupas sociālpolitisko vēsturi ir salīdzinoši maz veikti pētījumi.

Bakalaura darba **mērķis** ir raksturot sociālos procesus un politisko attīstību Rietumlatvijas kuršu etniskās grupas teritorijā sākot no 9. gadsimta līdz 12. gadsimta beigām.

Lai sasniegtu darba mērķi, izvirzīti sekojošie **uzdevumi**:

1. Apskatīt sociālo attiecību teorētiskos un metodoloģiskos jautājumus;
2. Raksturot kuršu kultūras un sabiedrību attīstību vēlajā dzelzs laikmetā, dodot vispārīgu priekšstatu, kādi dzīves apstākļi un kas ir bijis raksturīgs kuršiem;
3. Analizēt sociālās attiecības un varas modeļus vēlā dzelzs laikmeta kuršu sabiedrībā.

² ANDRIS ŠNĒ. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās. Rīga 2002., 23.lpp.

³ MICHAEL MANN. The sources of social power. 1986., P. 13.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Avoti

Bakalaura darbā izmantoti nepublicētie un publicētie avoti, to skaitā arī rakstiskie vēstures avoti. Nozīmīgāko darbā izmantoto nepublicēto avotu grupu veido Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģisko materiālu krātuvē un Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē pieejamais arheoloģisko izrakumu dokumentācijas materiāls.

Pie nepublicētajiem avotiem ir pieskaitāmi Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja (turpmāk LNVM) Arheoloģijas nodaļā esošie izrakumu pārskati, senlietu saraksti, ziņojumi, pieņemšanas akti gan no Alsungu Kalniņu arheoloģisko izrakumu pārskatiem un senlietu tabulas un kolekcija⁴, bet tomēr daudz lielāka nozīme darba izstrādei bija Lībagu Sāraju senkapu materiālam un senlietu kolekcijai, tāpēc avotu apskatā tiek apskatīti tieši Lībagu Sāraju senkapu pārskati.⁵ 1989. gada jūlijā Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija Jāņa Asara vadībā, veica arheoloģiskos izrakumus Sāraju senkapos ar mērķi precizēt meliorācijas un lauksaimniecības apstrādes gaitā postīto senkapu teritoriju un izpētīto daļu varētu turpināt izmantot lauksaimniecībai J. Asara 1989. gada Lībagu Sāraju kapulaukā veikto izrakumu pārskatā aprakstīti atsegtie apbedījumi, to virziens un tajos atrastās senlietas, kā arī pievienotas fotogrāfijas. Ir atsevišķs, sistemātisks kapulaukā atrasto senlietu uzskaitījums. Trūkst vispārēja kapulauka stāvokļa apraksta. Pārskats bakalaura darba ietvaros tika izmantots, kā arheoloģiskais pamats darba 2. nodaļas tapšanā. Tika izmantota informācija saistībā ar Sāraju senkapos iegūtajiem izrakumu rezultātiem, apbedījumu un kapu piedevu apraksti, lai uz to pamata varētu izdarīt secinājumus.

No publicētajiem avotiem bakalaurā darba izstrādē tika izmatoti kopš 1972. gadā iznākošie Zinātniskās atskaites sesijas materiāli. Šis izdevums pirmo reizi sāka iznākt 1959. gadā. Sākotnēji tam bija savādāks nosaukums – Referātu tēzes zinātniskai sesijai, kurā bija apkopoti visi notikušie arheoloģiskie izrakumi, kā arī pētījumi saistībā ar etnogrāfiskajām ekspedīcijām. Kopš 1982. gada vienā izdevumā sāk apskatīt pētījumus, kas veikti divu gadu laikā un līdz ar to iznāk vienu reizi divos gados. 2000. gadā izdevumam atkal tiek nomainīts

⁴ IEVA CIMERMANE. Pārskats par 1959. gada izrakumiem Alsungas Kalniņos. LNVM AA 372; IEVA CIMERMANE. Pārskats par 1960. gada izrakumiem Alsungas Kalniņos. LNVM AA 629 // IEVA CIMERMANE. Pārskats par arheoloģiskiem izrakumiem Alsungas Kalniņos 1959. g. 5.-9. maijā. LVI AMK 39; IEVA CIMERMANE. Pārskats par 1960. gada izrakumiem Alsungas Kalniņos. LVI AMK VIAA 100;

⁵ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

nosaukums uz Arheologu pētījumiem Latvijā. Šajos izdevumos pētnieki apkopo veikto pētījumu rezultātus, kas tika veikti divu iepriekšējo gadu laikā. Darbos pārsvarā tiek raksturota attiecīgā senvieta, aprakstīta izrakumu gaita, uzskaitītas un aprakstītas senlietas, iepazīstina ar būtiskākajiem atklājumiem un rezultātiem, kā arī piemin citus pētniekus. Bakalaura darba izstrādē tika izmantoti attiecīgie ZASM izdevumi: 1992., 1994. Minētajos publicētajos avotos tika iegūta vispārīga rakstura informācija par Jāņa Asara vadītajiem pētījumiem Lībagu Sāraju senkapos⁶.

Kā nākama publicēto rakstīto avotu grupa darbā tika izmantotas sāgas un hronikas. Ņemot vērā to, ka ne darbā izmantotās sāga, ne hroniku oriģinālvaloda nav latviešu valoda, tad attiecīgi autore ir izmantojusi tulkojumus no oriģinālvalodas autorei pieejamā valodā.

Pēc hronoloģiskajiem ietvariem, pirmā no hronikām tika apskatīta Rimberta hronika par Sv. Anskara dzīvi jeb “Vita s. Anskarii”.⁷ Šī sāga tika izmantota no 1938. gada izdotā Arveda Švābes pētnieciskā raksta, kā avotu fragments. Hronika ir uzrakstīta ap 865. – 876. gadu, latīņu valodā. Hronikā attēlotie notikumi norisinās Eiropas tā laika lielākajā valstī – Karolingu impērijā, kas iekļāva ģermāņu (sakšu) un slāvu zemes Baltijas jūras dienvidrietumu daļā. Hronikā minētajā laikā norisinājās skandināvu vikingu sirojumu Baltijas zemēs.⁸ Ziemeļu apustulim Ansgara misija kā bīskapam bija kristīgās ticības sludināšana skandināvu zemēs, konkrētāk zviedru, dāņu un slāvu pievēršana katoļu ticībai. No sākuma Ansgars kristietību izplatīja Hamburgā, kurā no 831. gada bija virsbīskaps, bet no 845. gada apvienojās Hamburgas – Brēmenes arhibīskapijā, kur bija bīskaps.⁹ Hronikas autors Rimberts dzimis ap 830. gadu, izglītību ieguva Korvejā, benediktiešu klostera skolā. Hronistam nepieciešamās zināšanas ieguva dodoties līdz Anskaram uz sinodēm. Hronikai ir īpaša nozīme, jo, lai gan tā ir vērsta uz Hamburgas – Brēmenes bīskapijas vēsturi, tur ir arī apraksts par kuršu karošanas mākslu, un kurši tiek raksturoti kā militāri attīstīta tauta, kas bijusi dāņu un zviedru pakļautībā.

Kā galvenais no avotiem kas darbā deva visvairāk informāciju par kuršiem vēlajā dzelzs laikmetā ir Egila sāga. Darbā sāga tika izmantota no Ēvalda Mugurēviča 2015. gada izdotā

⁶ JĀNIS ASARIS. Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Uptīšu senkapos. In: ZASM par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem, 1992. // JĀNIS ASARIS. Vīriešu apbedījumi Sāraju senkapos. In: ZASM par arheologu 1992. un 1993. gada pētījumu rezultātiem, 1994.

⁷ ARVEDS ŠVĀBE. Straumes un avoti. Rīga, 1938, 408.lpp.

⁸ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm. 9. – 13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga 2015, 10. lpp

⁹ ARVEDS ŠVĀBE. Straumes un avoti. Rīga, 1938, 45.lpp.

zinātniskā izdevuma, kurā apvienotas Eiropas senāko hroniku fragmenti¹⁰. Sāga sarakstīta laikā ap 1210. – 1230. gadus, par kuras autoru tiek uzskatīts Egila radnieks Snorre Sturlusons. Egils Skalagrimsons (apm. 910 – 995) ir reāla persona, kura tēvs no Norvēģijas aizbēdzis uz Islandi. Egils pazīstams, kā drosmīgs vikings, un viņš un viņa pēcteči pazīstami kā ilgdzīvotāji, viena no viņa meitām nomirusi 90 gadu vecumā. Sāgā ir atrodams Kurzemes lauku sētu autentisks apraksts, kas padara šo sāgu padara svarīgu Latvijas aizvēstures pētniecībā, it īpaši kuršu sabiedrības organizācijas un sociālo attiecību pētniecībā. Egila sāgas 46. nodaļa vēsta par Egila un viņa brāļa Torolfa sirojumu Kursā ap 925. gadu, kurā detalizēti tiek aprakstīta kuršiem piederoša lauku sēta, kā arī sniegts neliels ieskats kuršu savstarpējās attiecībās, kā arī karošanā.

Darbā tika izmantoti viduslaikos sastādītā Indriķa hronika, no kuras ir izmantoti atsevišķi fragmenti. Ābrama Feldhūna hronikas tulkojums 1993. gadā, ar Ēvalda Mugurēviča priekšvārdu un komentāriem¹¹. Indriķa hronika ir vecākais zināmais un pirmais pilnīgais vēstures avots, kas stāsta par 12. gs. beigu un 13. gs. pirmās desmitgades notikumiem Baltijā, tā tomēr, salīdzinot informācijas apjomu, ko var iegūt no Egila sāgas, par kuršiem pastāsta maz. Hronikas mērķis bija parādīt katoļticības izplatīšanu pagānu pasaulē, tāpēc 4 hronikas grāmatas apskata bīskapa Meinarda, Bertolda un Alberta darbību Baltijā, sniedz ieskatu par Līvzemi, par Vidzemes iekarošanu, Tālavas latgaļu pakļaušanu katoļticībai un visbeidzot piemin arī igauņu pakļaušanu kristīgajai ticībai. Par hronikas autoru tiek uzskatīts tajā vairākkārt minētais Indriķis, jeb Latviešu Indriķis, kaut gan hronikā autors sevi nav dēvējis vārdā. Tāpat oriģinālais nosaukums hronikai nav saglabājies, “Indriķa hronika” ir tradicionāls nosaukums, kurā izmantota hronikas autora latviskotā forma. Indriķa hronikā kurši pieminēti tikai pāris reizes, visas saistītas ar karadarbību, kā galvenā un lielākā ir 1210. gada kuršu uzbrukums Rīgai.

Pēdējai avots ir 1230. gada līgums, jeb Ventas lejteču kuršu vecākā Lamekina līgums ar Romas pāvesta legātu Balduīnu no Alnas¹². Līguma mērķis bija no Romas baznīcas puses pakļaut kareivīgos kuršus, pievērst tos kristietībai, bet galvenokārt tas bija veids kā nodibināt Kurzemē Kursas bīskapiju, kas būtu tieši padota Romas baznīcai. Kurši no šī līguma cerēja iegūt tiešu Romas baznīcas aizstāvību no Dānijas un Zviedrijas karaļvalstīm.

¹⁰ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm. 9. – 13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga 2015., 50. – 63. lpp.

¹¹ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Indriķa hronika. Rīga 1993, 451. lpp

¹² BENNO ĀBERS. Kuršu brīvības grāmata. In: Senatne un Māksla Nr. 4. Rīga 1937, 25 -36.lpp.

Literatūra

Par literatūru uzskatāmām vienībām var pieskaitīt darbā izmantotos vispārējās zinātniskās publikācijas, kas aplūko sociālo arheoloģiju kā vienu no arheoloģijas apakšnozarēm, aplūko tās historiogrāfiju, sniedzot galvenās idejas un teorijas. Tika aplūkoti darbi saistībā ar konkrētām arheoloģiskajām vietām un pieminekļiem, kā arī darbā tika izmantoti darbi, kas saistīti ar varas un sociālo struktūru un sociālo organizāciju.

Kā viena no galvenajām literatūras vienībām ir Timotija Ērla (*Timothy Earle*), Kalifornijas universitātes Antropoloģijas nodaļas profesora, rediģētā grāmata, kurā ietilpst 1988. gadā notikušā Amerikas un Eiropas arheologu skolas pārstāvētā semināra lasījumi.¹³ Darbā tiek atspoguļotas galvenie pētnieku interešu virzieni – saprast, kā valdošā sociālā kārtā jeb valdošā elite iegūst varu izmantojot kontroli pār ražošanu un tirdzniecību vai citiem maiņas veidiem, un kā pēc tam rūpīgi izstrādā komplicētu reliģiju, lai attaisnotu šo kontroli pār ražošānu un kontroli. Šajos pētījumos tiek aplūkotas vairākas vadoņu sabiedrības, kuru izcelsme meklējama dažādos vēsturiskos apstākļos, tiek atklāti dažādi pamatā kopīgi procesi. Darba tapšanā svarīga bija paša semināra vadītāja eseja par vadonības sabiedrības attīstību, kurā ir dots shematisks vadonības sabiedrības rašanās iemeslu uzskaitījums; un galveno semināru ideju un secinājumu apkopojums. Otra svarīgā nodaļa bija Kristiana Kristiansena (*Kristian Kristiansen*) referāts par vadonības sabiedrībām, valstīm un sociālo evolūciju sistēmām. Tiek apskatīta vadonības sabiedrību attīstība bronzas un dzelzs laikmetā.

Bakalaura darbā nozīmīgi bija aplūkot sociālās arheoloģijas historiogrāfiju, galvenās idejas, lai varētu šīs galvenās atziņas izmantot darbā. Viens no galvenajiem darbiem, kas sniedza ieskatu sociālās arheoloģijas domas un teorijas attīstībā, bija Metjū Džonsona (*Matthew Johnson*) darbs¹⁴, kurā tiek apskatīta arheoloģijas teoriju galvenās koncepcijas un aktuālās debates arheoloģisko pētījumu jomā. Izpētot daudzus veidus, kā tuvināties cilvēka pagātnei, sākot no pozitīvisma līdz postmodernismam, Džonsons atklāj dažādu domu skolu vēsturisko izcelsmi un izvirza teorijas pret praktiskajām problēmām, kuras tām paredzēts atrisināt, kā arī pret plašāku attīstību citās disciplīnās Metjū Džonsons ir Sauthemptonas universitātes arheoloģijas profesors. Viņš ir pasniedzis Šefildas universitātē, Sentdāvida universitātes koledžā Lampēterā un Durhemas universitātē.

¹³ EARLE, TIMOTHY (edited by). *Chieftoms: power, economy, and ideology*. Cambridge University Press 2000, pp. 341

¹⁴ MATTHEW JOHNSON. *Archaeological theory. An Introduction. Second Edition*. United Kingdom 2010, pp. 328

Otrs darbs saistībā ar sociālās arheoloģijas teoriju tika izmantots Glina Daniela (*Glyn Daniel*) un Kolina Renfrū (*Colin Renfrew*) kopīgais izveidotais darbs¹⁵, kurā apskata sociālās arheoloģijas konceptuālo attīstību no laikiem, kad arheoloģija bija tikai antikvariātisma līmenī līdz 1950. gadiem. Bakalaura darbā tika izmantots grāmatas otrais, papildinātais izdevums, kurā tika pievienota informācija par Jauno arheoloģiju un jaunākos atklājumus radioaktīvā oglekļa datēšanā jeb C-14. Darba nodaļās apskatīts teorētiskais uzsvars, apskata procesa konceptu, un palielinātu interesi par lauku pētījumiem un etnoarheoloģijas lomas pieaugumu. Glins Daniels bijis arheoloģijas profesors Kalifornijas universitātē, kopā ar Kolinu Renfrū, kurš bija Glina Daniela skolēns un vēlāk arī profesors Kalifornijas universitātē.

Par kuršu apdzīvotību plašāku ieskatu deva Ādolfa Karnupa vadītie arheoloģiskie izrakumi Talsu pilskalnā 1936. gadā. Izrakumu vadītājs pats ir publicējis izrakumu rezultātus žurnālā *Senatne un māksla*. Izrakumi notika divu gadu laikā, 1936. gadā¹⁶ un 1937. gadā¹⁷, kuru laikā tika atsegti divi izrakumu laukumi. Pats žurnālā ievietotais rakstu nevar pieskaitīt pie avotiem, jo materiāls ir atstrādāts, tā nav atskaite, bet gan zinātniskā tēze. Tomēr, neskatoties uz nelielo izrakumu laukumu, Talsu pilskalns ir visvairāk pētītais kuršu apdzīvotais dzelzs laikmeta pilskalns.

Lielu nozīmi bakalaura tapšanā ieguva Andra Šnē raksts par Lībagu Sāraju senkapjiem¹⁸. Rakstā tiek sniegts virspusējs ieskats Lībagu Sāraju senkapu izrakumu gaitā un svarīgākajos atklājumos, kas spēlē īpašu lomu sabiedrības pētīšanā. Tālāk darbs pievēršas padziļinātai sociālā un mantiskā statusa izpētei, kā arī varas un vadonības jautājumam, izmantojot kā pamatu pazīstamu arheologu, kuru pētniecības lauks galvenokārt saistās ar sociālo arheoloģiju, tēzes un atzinumus, lai ar arheoloģiskā materiāla palīdzību, raksturotu Sāraju sabiedrību. Bakalaura darba tapšanā noderīgs bija viss raksts, jo tas sniedza ieskatu darba rakstīšanas teorētiskajos jautājumos, kā arī deva papildus informāciju gan saistībā ar izrakumiem Sāraju apbedījumos, gan sociālās arheoloģijas teorijā.

Līdzīgs darbs Latvijas PSR arheoloģijai, ir “Latvijas senākā vēsture 9.g.t.pr.Kr. – 1200.g.”¹⁹ ko sastādījis Latvijas Universitātes LVI. Šis darbs, līdzīgi kā PSR arheoloģija, veidots pārskatāms un saturiski hronoloģisks. Darbā apskatītas mūsdienu Latvijas teritorijas

¹⁵ GLYN DANIEL, COLIN RENFREW. *The Idea of Prehistory*. Edinburg 1988, pp. 221

¹⁶ ĀDOLFS KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.g. In: *Senatne un Māksla* Nr. 4. Rīga 1936, 67. – 86.lpp.

¹⁷ ĀDOLFS KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g. In: *Senatne un Māksla* Nr. 2. Rīga 1938, 74. – 93.lpp.

¹⁸ ANDRIS ŠNĒ. Kādas sabiedrības portrets: Sāraju senkapi un sociālpolitiskās attiecības Kurzemē aizvēstures beigās. In: *Ventspils muzeja raksti*. Rīga, 2002, 128 – 155 lpp

¹⁹ JĀNIS APALS. *Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. – 1200.g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001.

vēsture, sākot ar vēlo paleolītu un beidzot ar agrajiem viduslaikiem. Darbā plašāk tiek aplūkoti visi atbilstošā laika perioda cilvēka dzīves aspektus – sākot ar dzīvesvietām un beidzot ar garīgo kultūru un darba beigās ir tabula ar arheoloģisko pieminekļu un atradumu sarakstu. Darbā noderīga bija nodaļa par apbedīšanas paražām, kas palīdzēja interpretēt kuršu apbedīšana tradīcijas.

No jaunākās literatūras, kas veltīta kuršu tēmai un kas bija kā pamata darbs šī kursa darba tapšanā ir populārzinātniskais darbs “Kurši senatnē”.²⁰ Šī darba autori ir Latvijā labi zināmi arheologi J. Asaris, V. Muižnieks, A. Radīņš, I. Virse, I. Žeiere. Darbā ir apkopotas jaunākās atziņas un nostādnes. Darbs tika izmantots, galvenokārt, lai sniegtu vispārīgu ieskatu kuršu dzīvesvietu un saimniecību pētniecībā, tradicionālajā priekšstatā par kuršu sociālo un politisko organizāciju. Darbā ir daudz materiālu saistībā ar Lietuvu.

²⁰ ASARIS, JĀNIS., VITOLDS, MUIŽNIEKS., RADIŅŠ, ARNIS u.c. Kurši senatnē. R:LNVM, 2008.

1. VADONĪBAS UN VADONĪBAS SABIEDRĪBAS RAKSTUROJUMS ARHEOLOĢISKAJĀ UN ANTROPOLOĢISKAJĀ LITERATŪRĀ

Cilvēce jau kopš tās rašanās pirmsākumiem ir bijusi sociāla, cilvēks vienmēr ir bijis daļa no sabiedrības. Visas sabiedrības sastāv no sociālām grupām, kuras sastāv no indivīdiem, kas sevi kaut kādā veidā ir spējuši identificēt un noteikt savu piederību kādai grupai, vai tas ir vecums, dzimums, dzimta, nodarbošanās, izcelšanās reģions vai reliģija.²¹ Šo senāko sabiedrību izpratne un pētniecība arheoloģijā ir bijis aktuāls jautājums kopš pagājušā gadsimta 70.gadiem, pētījumiem ņemot pamatā antropoloģiskās studijas. 20. gadsimta vidū un beigās sociālās evolūcijas tipoloģiskās shēmas jau bija izstrādātas plašāk un detalizētāk, līdz ar to pieauga informācijas apjoms un paplašinājās empīriskā bāze, kas attiecīgi deva jaunas atziņas. Kopumā tika pieņemts, ka sabiedrība ir iedalāma divās vispārinātās grupās – vienkāršās un kompleksās sabiedrībās, kas tālāk tika iedalītas vēl sīkāk.

19. gadsimta pats sākuma arheoloģija gan Eiropā, gan arī Latvijā galvenokārt koncentrējās uz arheoloģisko atradumu kolekcionēšanu un vispārēji aizsāka kultūras un vēstures dokumentēšanu.²² Lielāka interese bija iegūt savā īpašumā arheoloģisko materiālu nevis mēģināt noskaidrot, ko šis materiāls var pateikt par laiku, kuram piederējis. Sociālais tika sasaistīts kopā ar kultūru. Lietas, ko mūsdienās pazīst arī kā sociālos indikatorus, piemēram, keramika, audums, ieroči pieskaitīja pie kultūras pazīmēm, nevis kā potenciāls piemērs sabiedrības organizācijai vai sociālajām attiecībām.

Tomēr neskatoties uz primitīvo un vienkāršo arheoloģijas aizsākumu, 19. gadsimts bija laiks, kad tika izveidotas pamata koncepcijas un priekšstati par sociālo arheoloģiju. 19. gadsimta vidū parādījās viena no populārākajām teorijām un pieejām pagātnes sabiedrības pētīšanā – **evolucionisma ideja**. Bet vēl pirms evolucionisma, uz īsu brīdi pastāvēja sociālās filozofijas skola, ko aizsāka H. Spensers²³, kas atzina un izstrādāja cilvēces sabiedrību attīstības ideju no vienkāršākām uz sarežģītākām, attīstību saistīja ar progresu. Vārds “progress” tika

²¹ VALTER LANG. Archaeological cultures and ethnic history: some examples from the east Baltic early iron age. In: Interarchaeologia, vol.1., Tallinn 2005., pp 13

²² LYNN MESKELL, ROBERT W. PREUCEL (edited by). A Companion to Social Archaeology. UK 2004, P.23

²³ JOHN BINTLIFF. European Social Evolution. Archaeological Perspectives. Bradford 1984., P. 14.

saprasts kā “evolūcijas” sinonīms.²⁴ Dāņu pētnieki K. Tomsens (*Thomsen*) un J. Vorsajs (*Worsaae*) izstrādāja trīs laikmetu sistēmu, kurā par pamatu ņēma etnovēsturiskās liecības par mežoniem un barbariem, uz kuru pamata paredzēja pakāpenisku sociālo un kultūras komplikētību.²⁵

Sociālais evolucionisms savu iedvesmu ņēma no Č. Darvina (*Charles Darwin*) pētījuma “Sugu izcelšanās” (1859), kura centrā bija idejas par dabisko izlasi, adaptāciju un nejausām variācijām.²⁶ Viena no galvenajām tendencēm evolucionisma idejas pielietošanā arheoloģijā bija aplūkot sociālās sistēmas līdzīgās metodēs kā tas tiktu darīts, aplūkojot bioloģiskās sistēmas.²⁷ Darvinisma ietekme sociālās evolūcijas studijās lika evolucionistiem aplūkot aizvēstures cilvēkus kā neattīstītus.²⁸

Viena no galvenajām problēmām, kurai pievērsās 19. gadsimta evolucionisti, bija jautājums par to, kāpēc dažas civilizācijas bija ievērojami attīstījušās, bet citas palika nemainīgas un statiskas jau vairākus tūkstošus gadus. 18. gadsimtā šādas atšķirības parasti tika attiecinātas uz vides faktoriem. Gadsimtu vēlāk joprojām tika apgalvots, ka mērens klimats daudz lielākā mērā veicina kultūras attīstību nekā mazāk prasīgs tropiskais vai ārkārtīgi skarba arktiskais klimats. Tomēr specifiski vides skaidrojumi bieži bija tālu no pārliecinošajiem. Atjaunotā interese par kultūras attīstību neizbēgami pievērsa uzmanību šai problēmai.²⁹

Šajā laikā pastāvēja uzskats par unilineāru kultūras attīstību, kuru bija aizsākuši Apgaismības domātāji gadsimtu agrāk. Tika pieņemts, ka sakārtojot mūsdienu kultūras virknē no vienkāršākajām līdz sarežģītākajām, tās ilustrēja iepriekšējos posmus, caur kuriem aizvēsturiskos laikos bija attīstījušās visattīstītākās kultūras.³⁰ Par galvenajiem mainīgajiem uzskatīja tehnoloģiju un ekonomiku, kas tika saistīti ar sociālo sarežģītību. Pārmaiņas parasti notika pakāpeniski, ar vispārēju tendenci uz lielāku organizatorisko sarežģītību un neviendabīgākām sabiedrībām.³¹

²⁴ ŠNĒ, Sabiedrība un vara, 61.lpp.

²⁵ JOHN BINTLIFF. European Social Evolution. Archaeological Perspectives. Bradford 1984., P. 14.

²⁶ ŠNĒ, Sabiedrība un vara, ., 61.lpp..

²⁷ ENTONIJS GIDENSS. Sabiedrības veidošanās. Rīga 1999, 179.lpp.

²⁸ ŠNĒ, Sabiedrība un vara, ., 61.lpp.

²⁹ BRUCE G. TRIGGER. A History of Archaeological Thought. Second Edition. New York, 1989, P. 167

³⁰ Ibidem, P. 166

³¹ BINTLIFF, European Social Evolution, P. 15.

Angļu antropologs Edvards Tailors (*Edvard Taylor*) (1881) sabiedrības attīstībā izdalīja trīs posmus: mežonību, barbarismu un civilizāciju³² un amerikāņu antropologs Luis H. Morgans šos posmus iedalīja sīkāk septiņās pakāpēs jeb septiņos etniskos periodos: vēlā mežonība no laika, kad parādās pirmais cilvēks līdz uguns atklāšanai, vidējā mežonība no uguns atklāšanas līdz pirmajam lokam un bultai, agrā mežonība no pirmā loka un bultas līdz keramikai, vēlo barbarismu iezīmēja dzīvnieku domestikācija, vidējo barbarismu – dzelzs izmantošana un agro barbarismu un civilizācijas posma sākumu raksturoja rakstības un alfabēta izveidošanās.³³

Vācu sociologs Kārlis Markss (*Karl Marx*) 1859. gadā izveidoja vispārēju likumu, kas paredzēja cilvēces progresēšanu no primitīvas uz vēsturisko posmu. Marksistiskā pieeja aplūko varu kā kontroli pār ražošanu. Bet lielākā daļa arheoloģisko liecību norāda uz to, ka statuss nebalstījās tikai un vienīgi kontrolē pār dabas un amatniecības resursiem un zemi. Marksa vīzija ir iekšējā konflikta vīzija par sabiedrību attiecībām – pārmaiņas sabiedrībā notiek tikai tad, kad notiek šķiru cīņa, jeb cīņa star ražošanas līdzekļiem un ražošanas spēkiem.³⁴ Markss skatās uz sava laika, 19. gadsimta industriālo sabiedrību, dēļ tā ir jābūt ļoti piesardzīgiem izmantojot šīs Marksa atziņas, terminus un pieejas, runājot par pirms – industriālajām sabiedrībām.

19. gadsimta beigās parādījās ideja par kultūru reģionālo attīstību. Veidojās priekšstats par to, ka sabiedrības, kultūras un civilizācijas aizvēsturē izveidojās un attīstījās atšķirīgās vietās un laikmetos un tā sociālajā arheoloģijā parādījās³⁵ **kultūrvēsturiskā tradīcija**, kā rezultātā arheoloģija un aizvēsture tika atzītas par zinātniskām disciplīnām. Kultūrvēsturisko tradīciju raksturoja aizvēstures arheoloģizēšana, papildot aizvēsturi ar konkrētu arheoloģisko materiālu.³⁶ Arheologi sāka vilkt skaidras paralēles starp specifiskām kultūrām, kas tika atrastas ģeogrāfiski šaurā telpā un etnogrāfiskajām kultūrām³⁷, jeb tika ieviests jauns reģionālās etnogrāfiskās kartēšanas modelis.³⁸ Evolucionistu un Marksistikās idejas nomainīja vairāk uz faktiem balstītas, nopietnākas idejas, kas bija balstītas uz lauku darbu pētījumiem un jaunas idejas antropoloģijā nāca no empīrisma un funkcionālisma. Sociologi un antropologi gandrīz

³² GLYN DANIEL. The Idea of Prehistory. New York 1962., P.79.

³³ Ibidem, P. 80.

³⁴ BRUCE G. TRIGGER. A History of Archaeological Thought. Second Edition. New York, 1989, pp. 220 – 222.

³⁵ ŠNĒ, Sabiedrība un vara, ., 63.lpp.

³⁶ Ibidem, 64.lpp

³⁷ TRIGGER. A History of Archaeological Thought,, P. 232

³⁸ BINTLIFF, European Social Evolution, P. 16.

pilnībā atteicās no sociālo izmaiņu izpētes un zinātne atgriezās pie formu un funkciju identificēšanas un analīzes.³⁹

Viens no tiem arheologiem bija angļu arheologs G. Čailds (*Gordon Childe*), kurš pētniecībā ieviesa telpas koncepciju, definējot arheoloģiskās kultūras kā noteiktu pazīmju kopumu, kam raksturīga ierobežota izplatība laikā un telpā.⁴⁰

Ja kultūrvēsturiskās studijas tradicionāli skaidroja izmaiņas no ārpusē, attiecinot tās uz difūziju un migrāciju, tad funkcionālie un procesuālie pētījumi mēģina izprast sociālās un kultūras sistēmas no iekšpuses, nosakot, kā dažādas šo sistēmu daļas ir savstarpēji saistītas un kā šīs daļas savstarpēji mijiedarbojas.⁴¹ Arheologi, kas izmantoja funkcionālisma pieeju pētījumos uzsvēra, ka arheoloģijai jāpēta cilvēku dzīve pagātnē un arheoloģiskais materiāls jāanalizē no funkcionālisma viedokļa.⁴² E. Gidenss (*Anthony Giddens*) apgalvo, ka “funkcionālisms rosina bez domāšanas pieņemt sabiedrības kā skaidri norobežotus veselumus, bet sociālās sistēmas – kā iekšēji augsti integrētas vienības.”⁴³ Šī izpratne ir cieši saistīta ar bioloģijas jēdzieniem.

Funkcionālistisku pieeju arheoloģijā izveidoja G. Klarks (*Grahame Clark*). Klarks atzīst, cik svarīgi arheologiem ir izpētīt pagātnes sociālo struktūru, tomēr atzīst, cik ārkārtīgi grūts uzdevums tas ir. Kā pētniecības tehniku G. Klarks izmanto joprojām dzīvo sabiedrību salīdzinošos materiālus, piemēram, mezolīta kopienu salīdzinājums ar nesējām aborigēnu tasmāniešiem⁴⁴ (šī mūsdienu aborigēnu sabiedrību salīdzināšana ar aizvēstures laika sabiedrībām ir līdzīga metode, kāda tiek izmantota mūsdienu etnoarheogrāfijā).⁴⁵ G. Klarks izveidoja sistēmu, ar kuras palīdzību, izmantojot arheoloģisko atradumu skaitu kapos, kopus varēja salīdzināt savā starpā un noteikt, kurš no apbedījumiem ir bagātāks, kurš nē.

Evolucionisma teorija ir fundamentāla tālākai sociālās arheoloģijas attīstībai. Šī teorija ir priekšvēstnesis tam, lai vispār veidotos izpratne par sabiedrības attīstības ideju. Sociālās arheoloģijas attīstība pieredzēja dažādus posmus, bet vadonības ideja rodas vēl, ap 20. gs. 50. gadiem. . Lai gan postprocesuālā arheoloģija veidojās 20. gadsimta nogalē, tā bija ļoti skeptiska

³⁹ BINTLIFF. *European Social Evolution*, P. 16.

⁴⁰ ŠNĒ, *Sabiedrība un vara*, ., 65.lpp

⁴¹ TRIGGER. *A History of Archaeological Thought*, P. 314

⁴² ŠNĒ, *Sabiedrība un vara*, ., 65.lpp

⁴³ GIDENSS. *Sabiedrības veidošanās*, 25.lpp.

⁴⁴ BINTLIFF. *European Social Evolution*, P. 18.

⁴⁵ *Ibidem*, P. 18.

savās teorētiskajās nostādnēs, ļoti skeptiska par lielo stāstījumu, apzīmējumu un paņēmieni ieviešanu, Tomēr būtiski šos jautājumus izstrādāja tieši 20. gadsimta otrās puses procesuālā arheoloģija.

Procesuālā (arī Jaunā) **arheoloģija** iesāka vēl vienu jaunu posmu sociālajā arheoloģijā, un arheoloģijā kopumā. Procesuālisms arheoloģijā ieliek ideju par dažādām sabiedrības attīstības pakāpēm, nozīmīgs kļūst arheoloģiskais materiāls, kā avots uz kura bāzes var pētīt pagātnes sabiedrības. Arheoloģiskajā materiālā atrod konkrētus korelātus, kas norāda uz vadonības sabiedrību. Vadonības sabiedrības kontekstā procesuālisms ir nozīmīgākais no pētniecības posmiem, jo tieši šajā laikā tiek likti pamati idejai par vadonības sabiedrību. Jaunā arheoloģija bija rezultāts arheologu vēlmei un vajadzībai pilnībā pārdefinēt arheoloģiju kā disciplīnu.⁴⁶

Jaunā arheoloģija nebija vienotu uzskatu un teoriju kopums. Aiz Jaunās arheoloģijas kopējās, lielās idejas bija ļoti daudzveidīgs arheologu kopums ar dažādām idejām un uzskatiem. Tas, kas vienoja visus šos arheologus, bija neapmierinātība ar to, kā operēja tā laika arheoloģija. Valdīja sajūta, ka kaut kam bija jāmainās un jaunā paaudze arheologu bija gatava veikt vajadzīgās izmaiņas. Šī neapmierinātība ar tradicionālo arheoloģiju tika izkristalizēta frāzē: “Mums jābūt vairāk zinātniskiem un vairāk antropoloģiskiem”.⁴⁷

Par procesuālās arheoloģijas aizsācēju un zināmāko pārstāvi tiek uzskatīts amerikāņu arheologs L. Binforda (*Lewis Binford*), tomēr iemesls jaunām idejām bija sācies jau pirms Binforda. Pirmkārt, tika atdzīvinātas teorijas par attīstības trajektorijām un dominējošajiem universālajiem procesiem, ko pārstāvēja neo-evolucionistu skolas antropologi un vēsturiskie sociologi; otrkārt, nenoliedzamais izaicinājums, ko radīja akadēmiski pedantiskā, tomēr drosmīgi vispārinātā un evolucionālistiskā G. Čilda sociālā arheoloģija ,treškārt G. Villija (*Willey*) veidotais un programmatiskais uzsaukums. G. Villijs (1953) norādīja uz neizmanto potenciālu, kas var būt uz pētniecību orientētiem lauka darbiem, kas dokumentētu sabiedrības pārmaiņas. Vilijam šī pārvirzīšanās uz daudz plašāku arheoloģisko pētījumu veikšanu bija cieši saistīta ar sociālās arheoloģijas pārkumu. Pēc labi zināmās, revolucionārās dogmas, kas atklāj Vilija un Filipa (*Phillips*) (1958) Amerikas arheoloģijas studijas: “Amerikāņu arheoloģija ir antropoloģija vai tā nav nekas”. Pamatā šī frāze parādīja nepieciešamību savienot arheoloģiskās attīstības sekvenses ar sociokulturālajām stadijām. Tomēr Vilijam un Filipam, kurus vēl joprojām

⁴⁶ GLYN DANIEL, COLIN RENFREW. *The Idea of Prehistory*. Edinburg 1988, P. 159.

⁴⁷ MATTHEW JOHNSON. *Archaeological theory. An Introduction*. Second Edition. United Kingdom, 2010, P.

ierobežoja šī perioda antievolucionistiskā gaisotne, izvairījās no jebkādas skaidri izteiktas evolucionāras interpretācijas, dodot priekšroku to “vēsturiskās attīstības” stadijai kā “aprakstošai” dabai.⁴⁸ Jaunās arheoloģijas idejā arheoloģija no vēstures nozares tiek piesaistīta antropoloģijai un aplūkota kā antropoloģiska zinātne.

Pētniecībā tika uzdoti jautājumi par datiem un to interpretāciju, par to, kā arheologiem pareizi interpretēt arheoloģiskos atradumus, lai precīzāk attēlotu pagātnes notikumus. Arheologiem ir pieejami visi pagātnes liecinieki – kauli, trauki, ieroči u.t.t., un galvenais jautājums bija par to, ko darīt, kā panākt to, lai šie atradumi pastāsta par pagātņi, par laiku, no kura nākuši. Šajā gadījumā tika izmantotas analogijas. Ja kāds apgalvojums par pagātņi ir nācis no mūsdienām, tas neizbēgami ir analogs ar pagātņi. Šajā gadījumā Analogija ir tādas informācijas izmantošana, kas iegūta no viena konteksta, šajā gadījumā parasti tagadnes, lai izskaidrotu datus, kas atrasti citā kontekstā, šajā gadījumā - pagātnē. Tika uzskatīts, ka visi arheologi, neskatoties uz kādu teorētisko skatījumu, veido saiknes ar pagātņi un tagadņi, izmantojot analogijas, jeb likumi, kas darbojās pagātnē, darbojās tieši tāpat kā pagātnē. Šī pieeja pagātnes sabiedrību pētniecībā tiek saukta par viduslīmeņa teoriju (middle – range theory), ko izstrādāja L. Binford. Kā piemēru šai pieejai var minēt piemēru ar trauku, kuru mūsdienās uzskata par trauku, kas pagātnē tika izmantots kā uzglabāšanas trauks, jo tā izskata, materiāla un formas dēļ (liela, izturīga, bez krāsas) mums liktos “dabiski” mūsdienās to izmantot šādā veidā. Turklāt mēs stiprinām savu argumentu, izmantojot citas analogijas. Objekts tika atrasts kopā ar citiem tāda paša veida traukiem, kuri tika atrasti telpā, zonā, kas iespējams tika izmantota ēdienu pagatavošanai, kas mūsdienās tiek saistīta ar “virtuvi” - vēl viena analogija ar mūsdienām. Ķīmiskā analīze atklāj objektā esošās pārtikas atliekas - atkal, pēc analogijas ar mūsējiem, mēs secinām, ka trauks tika izmantots pārtikas uzglabāšanai.⁴⁹

Amerikāņu arheologs Dž. Kaldvels (*Joseph R Caldwell*) rakstā “Jaunā amerikāņu arheoloģija” (1959) norāda uz jaunu interešu parādīšanos arheoloģijā un sasaista tās ar senāko ideju problemātiku un to, kā šīs vecās idejas vairs nesaskan ar jauno arheologu idejām un skatījumu uz arheoloģiju. Līdz 20. gs. 40 gadiem arheoloģijas galvenais mērķis bija arheoloģisko vietu aprakstīšana un pats apraksts, reizēm pat vienkārši kā aizvēsturisko kultūru definīcija. Uzsvars tika likts uz arheoloģiskajiem datiem kā uz lietām pašām par sevi, nevis uz vērtībām, ko piedāvā dažādi veidi kā tās aplūkot. Turklāt praksē tika uzskatīts, ka ir svarīgi rūpīgi izrakt vietu un

⁴⁸ BINTLIFF. *European Social Evolution*, P. 24

⁴⁹ JOHNSON. *Archaeological theory*, P. 74.

fiksēt visus pierādījumus, kas varētu būt saistīti ar jebkādām turpmākām problēmām, jo vispirms ir vajadzīgs iemesls, lai izraktu šo vietu.⁵⁰

Lai gan Jaunā arheoloģija vairāk pievērta uzmanību arheoloģiskajam materiālam, tam, kā šie konkrētie arheoloģiskie atradumi sasaistās ar aizvēstures sabiedrību, kam oriģināli piederēja, tomēr procesuālā arheoloģija, kā jau jebkura jauna ideja, zinātnē, konkrētāk arheoloģiskajā zinātnē ienesa jaunas problēmas. Jaunā arheoloģija vairāk attiecas uz kultūras procesu un mazāk uz aizvēsturisko kultūru aprakstošo saturu. Tagad ir divu veidu problēmas, gan vēsturiskas, gan vispārīgas, ko var ierosināt ar atšķirībām, kas redzamas pašos datos, vai ar arheoloģisko pētījumu rezultātiem citās pasaules daļās, vai kas var rasties no citām disciplīnām, piemēram, etnoloģijas vai filozofija un pēc tam dati tiks celti kā priekšlikumi, kas jāpārbauda.⁵¹

Liela uzmanība Jaunajā arheoloģijā ir tieši aizvēstures sabiedrību attīstības pētniecībai. Kaut arī ļoti vispārinātas, tomēr pirmo reizi parādījās detalizētas sabiedrības veidošanās un attīstības shēmas. Šīs shēmas galvenokārt tika attiecinātas uz pirmsvalstu sabiedrībām, uz ko arī tika likts lielākais akcents pētniecībā. Augošā interese par sabiedrības attīstības virzieniem radīja iespējas pētīt sociālās evolūcijas attīstību gan mazos, gan lielos reģionos. Pateicoties antropoloģijas pētniecības metodēm un idejām, un tam, ka vispārējais sociālās arheoloģijas pētniecības virziens pievērsās sociālajām problēmām, ļāva īstenot aizvēstures sabiedrību attīstību modeļus.

Arheologi mēģināja sistematizēt visu arheoloģijas un antropoloģijas pētniecības lauku un izveidot strādājošas struktūras zinātniskiem pētījumiem, ko varētu izmantot arheologi, neaprobežojoties ar vienu, bet pētīt visas pasaules sabiedrības un kultūras. Viņu mērķis ir šī pētniecības lauka apvienošana vismaz pēc plašām konceptuālām līnijām, lai arheologi, kas specializējas visās arheoloģijas un antropoloģijas apakšnozarēs, izstrādātu kopēju teoriju un pētniecības metožu kopumu. Viņu mērķis ir veicināt komunikācijas starp speciālistiem, nodrošinot vienotu sistēmu, ar kuras palīdzību veikt attiecīgos pētījumus.⁵²

Procesuālajā arheoloģijā sabiedrība tiek uzskatīta kā sistēma, kas sastāv no dažādām kompleksām apakšsistēmām. Lielu nozīmi ieguva ekoloģiskā arheoloģija, jo Jaunā arheoloģija pirmo reizi sabiedrības attīstību sasaistīja kopā ar apkārtējo vidi, kā rezultātā sabiedrība ir pakļauta ārējiem, dabas faktoriem, kurus cilvēks nav spējīgs ietekmēt. Lai varētu pētīt norises

⁵⁰ JOSEPH R. CALDWELL. The New American Archeology. In: Science, Vol.129. New York 1959, P.303

⁵¹ Ibidem, P.305

⁵² CHARLOTTE B. MOORE (ed.). Reconstructing complex societies. An Archaeological Colloquium. Boston 1974, P.9.

un procesus plašākā teritorijā, vispirms ir nepieciešams veikt atsevišķas, lokālas sabiedrības analīzi. Tas izriet no sociālās arheoloģijas pamatapgalvojumiem, kas nācis no postprocesuālās arheoloģijas, kas apgalvo, ka sociālā attīstība nevienā sabiedrībā, neatkarīgi no līdzīgiem vai atšķirīgiem attīstības apstākļiem, nenoritēs identiski.⁵³

Sabiedrības organizācijas rekonstrukcijā ir nepieciešams izprast lomu nozīmi, vai tās ir apbedīšanas, amatniecības specializācijas, apmetņu hierarhijas. Tomēr konkrētu lomu nozīmi sabiedrības organizācijā apstrīd tas, ka sociālās sistēmas nav veidotas no lomām, bet gan sociālās sistēmas veido sociālās prakses, kas tiek vairākkārt atkārtotas. Šis apgalvojums nāk no sociālās teorijas prakses uzskatīt, ka vara ir centrālā sociālo sistēmu studijās. Sociālās attiecības veidojas dominances un ietekmes rezultātā starp cilvēku grupām kurām ir kopējas intereses. Šīs regulētās savstarpējās attiecības starp indivīdiem vai grupām veido sociālo praksi. Prakses veido individuālas darbības, kuras refleksiīvi ietekmē un kuras ietekmē skaidri izteikti vai netieši uzvedības noteikumi vai strukturēšanas principi, kas paši tiek nepārtraukti regulēti un mainīti.⁵⁴

Procesuālā arheoloģija ieviesa ne tikai jaunas idejas, jaunus pētījumus saistībā ar pagātnes sabiedrībām, bet parādījās arī jaunas pētniecības metožu iespējas, kas tika, galvenokārt sasaistītas ar zinātnes attīstību. Jaunās arheoloģijas titulu procesuālisms ieguva daļēji pateicoties jaunām zinātniskajām idejām un tehnoloģiskajām. Arheoloģija iepazīna jaunu tehnoloģiju, kas izmainīja arheoloģiju kā zinātņi, krasi izmainīja datēšanas metodes - tika atklāta radioaktīvā oglekļa jeb C14 datēšanas metode. Šo datēšanas metodi atklāja un pirmo reizi izmantoja amerikāņu fiziķis Vilards F. Libijs (*Willard Libby*) 20. gs. 40. gadu beigās. Uzreiz pēc atklāšanas, Libijs šo jauno datēšanas metodi izmantoja uz arheoloģiskā atraduma, kuram jau bija noteikts vecums. Radiokarbons datēšana samazināja, bet ne līdz galam novērsa, arheologu vajadzību paļauties uz izslēgšanas un salīdzināšanas metodēm, veidojot kultūru hronoloģiju. Pirmo reizi bija iespējams datēt aizvēsturiskās vietas sasaistot vienu ar otru un piesaistīt kalendāros datumus, nevis aptuvenus skaitļus. Līdz ar to, arheologi varēja pētīt gan to, cik ātri notika izmaiņas, gan to secību.⁵⁵ Pieauga zinātnisko metožu pielietojums un

⁵³ ANDRIS ŠNĒ. Kādas sabiedrības portrets: Sāraju senkapi un sociālpolitiskās attiecības Kurzemē aizvēstures beigās. In: Ventspils muzeja raksti. Rīga, 2002, 128 – 155 lpp, šeit 129.lpp.

⁵⁴ MICHAEL PARKER PEARSON. Mortuary practices, society and ideology: an ethnoarchaeological study. In: IAN HODDER (edit.). *Symbolic and Structural Archaeology*. Cambridge 2010, P. 100.

⁵⁵ TRIGGER. *A History of Archaeological Thought*, P. 382

starpdisciplināro pētījumu loma arheoloģisko problēmu pētīšanā, īpaši cilvēku uzvedības un organizācijas evolūcijā.⁵⁶

Agrīno dzelzs laikmetu raksturoja lielu, nocietinātu apmetņu rašanās, kas varēja tik saistītas ar dažādu sarežģītības pakāpju kapsētām. Jaunās arheoloģijas pētījumi uzsvēra iztikas un ražošanas sistēmu dinamikas un preču plūsmas kontroles nozīmi šīs sarežģītās sabiedrības evolūcijā.⁵⁷ Tāpat pētniecībā izvirzījās un galveno nozīmi ieguva divas seno sabiedrību interpretācijas jomas: artefaktu apmaiņas un aizvēsturisko apmaiņas un tirdzniecības tīklu analīze; un apbedījumu sociālā konteksta analīze. Pirmajā gadījumā dažādi artefaktu sadalījumi tiek interpretēti mainīgos apmaiņas modeļos starp indivīdiem un / vai grupām, bet otrā gadījumā ņem vērā bērnu tradīcijas un artefaktu rituālo izvietojumu atkarībā no un atbilstoši sociālajām attiecībām.⁵⁸

Pētījumi saistībā ar apbedījumiem galvenokārt balstījās uz to, kādas bija atšķirības starp mirušā ķermeni – vai ir kādas pazīmes par ķermeņa apstrādi pirms paša apglabāšanas rituāla, vai ir veiktas darbības, kas kaut kāda veidā ir izmainījušas ķermeņa orgānālo, pirmsnāves stāvokli, kā mumifikācija, ķermeņa sakroplošana vai sadedzināšana un kāds bija ķermeņa novietojums pēc nāves, vai tas bija novietots kapa bedrē, vai kādā īpašā telpā, vai iemests ūdenī; veidā kādas ir mirušā ķermeņa atliekas - kā tās ir izvietotas apbedījumā, vai ir nosakāmas kādas īpašas pazīmes vai tradīcijas, kas tika ievērotas vietā, kur tika novietots mirušais atkarībā no sociālās klases, vai ir kādas īpašas materiālās variācijas, vai tā ir kādā veidā īpaši izcelta vieta; un, kādas bija atšķirīgās apbedījuma piedevas, kas atradās pie mirušā – vai apbedījumā bija ievietotas viena veida senlietas vai bija variācijas un cik daudz bija apbedījumā bija senlietas.⁵⁹

Pētījumi saistībā ar apmaiņas ekonomiku galvenokārt koncentrējās uz dāvanu vietu pirmsindustriālajās sabiedrībās un attiecībām starp sociālo hierarhiju un materiālās kultūras plūsmu.⁶⁰ Sabiedrībā dominējošie apmaiņas veidi var norādīt uz noteikta veida

⁵⁶ M. L. MURRAY., M. J. SCHOENINGER. Diet, Status, and Complex Social Structure in Iron Age Central Europe: Some Contributions of Bone Chemistry. In: MICHAEL N. GESELOWITZ., D. BLAIR GIBSON (eds). Tribe and polity in late prehistoric Europe: demography, production, and exchange in the evolution of complex social systems. New York 1988, P.155.

⁵⁷ Ibidem, P.156.

⁵⁸ MICHAEL SHANKS, CHRISTOPHER TILLEY. Social Theory and Archaeology. Cambridge 1987, P.3

⁵⁹ LEWIS R. BINFORD. Mortuary Practices: Their Study and Their Potential. In: J.A. BROWN (ed.) Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices 1971, pp. 6- 29., here P. 21.

⁶⁰ ŠNĒ, Sabiedrība un vara, ., 81.lpp

sociālekonomiskās struktūras darbību un precīzu apmaiņas preču aprites ceļu un aprites laika izsekošana var sniegt sīkāku informāciju par sociālajiem jautājumiem.⁶¹

Evolucionisma teorija spēlē fundamentālu lomu sociālās arheoloģijas pētniecībā, jo tā deva pamata idejas, pamata tēzes, kuras tiek izmantotas vēl mūsdienās. Izpratne par sociālo organizāciju arheoloģiskajā pētniecībā veidojas ar Jauno arheoloģiju. Šajā laikā parādās ļoti, kvalitatīvi, statistiski pētījumi, parādās antropoloģijas termini, kā “vadonības sabiedrība” un “segmentārā sabiedrība”. Pirmo reizi tiek piesaistītas arī dabaszinātņu metodes. Līdz ar to, šie procesuālisma arheoloģijas ietvaros izstrādātie modeļi ir gan plaši pielietoti, gan jo projām pielietojami.

⁶¹ BINTLIFF. European Social Evolution, P. 28

2. VARA UN VADONĪBA KURŠU SABIEDRĪBĀS VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ

Sabiedrībās, kurās nav centralizētas, noteiktas autoritātes, sociālais statuss galvenokārt ir atkarīgs no indivīda dzīves laikā paveiktā, nevis no tā, vai indivīds ir piedzimis pareizajā ģimenē un jau pirms piedzimšanas ir nolemts valdīšanai.⁶² Vara un prestižs palielinās, kad indivīds, kurš vēlas iegūt vadoņa statusu, paplašina frakcijas, jeb sociālās apvienības lielumu un pierāda saviem topošajiem sekotājiem, ka viņam ir vajadzīgās līdera kvalitātes. Ja topošais vadonis veiksmīgi pierāda, ka viņam ir vajadzīgās līdera kvalitātes, tad šis indivīds tiek atzīts un bauda varu pār savu frakciju; tomēr tā ir vara, kas balstīta uz savstarpējām attiecībām un nav oficiāli leģitimizēta ar sociālo, politisko vai reliģisko institūciju starpniecību.⁶³

12. gadsimtā pastāvēja dažādas attīstības pakāpes politiskie veidojumi. Visizplatītākais no tiem bija noteikts apvidus ar viensētām, ciemu vai vairākiem ciemiem, kas veidoja pilsnovadu. Pilsnovadu centri bija pils ar lielāku vai mazāku apdzīvotu vietu pie tās. Sekojoši, pilsnovadi apvienojās zemēs, kuras varēja veidot valstis.

Kursā bija izveidojušies vairāki valstiskie veidojumi, bet neviens no tiem neaptvēra visu kuršu apdzīvoto teritoriju. Viņi neizveidoja vienotu valsti, bet saskaņā ar 13. gadsimta rakstītajiem avotiem, kuršiem bija desmit atsevišķas zemes un tā saucamās piecas kuršu "valstis" – Pilsāta, Megava, Duvzare, Ceklis un Piemare.

Katrā no kuršu zemēm ir atradušies vairāki pilsnovadi, to skaits bija atkarīgs no konkrētās zemes platības, tie varēja būt no 1 – 6 pilsnovadiem. Katrā pilsnovadā atradušies vairāki pilskalni. Piemēram, kuršu zemes Pilsātas teritorijā, kas izmēra ziņā bija vismazākā, tikai 200 km² liela, atradušies pieci – seši pilsnovadi un zināmi ap 10 pilskalnu un 15 kapulaukiem.

Vadonības sabiedrība ir komplekss, sociāls veidojums, ko raksturo centralizēta vadība, kas vēl nav valdība, bet kas spēj, caur vienu cilvēku – vadoni – realizēt varu. Vadonība sabiedrības galvenās pazīmes ir uz radniecību balstītas sociālās un politiskās struktūras un politiskā līdera personīgais raksturs, kurš īpašu personīgo prasmju dēļ var sasniegt augstāku

⁶² CHARLES S. SPENCER. Factional ascendance, dimensions of leadership, and the development of centralized authority. In: ELIZABETH M. BRUMFIEL, JOHN W. FOX (edit.). Factional competition and political development in the New World. Cambridge 1994., P. 31. – 43., here P. 31.

⁶³ CHARLES S. SPENCER. Human Agency, Biased Transmission, and the Cultural Evolution of Chiefly Authority. In: Journal of Anthropological Archaeology vol. 12. New York 1993., P. 41 – 74., here P.42.

sociālo un politisko stāvokli sabiedrībā. Vara šajā sabiedrības modelī bija nestabila, jo vienkāršās tautas pārstāvjiem bija iespēja neklausīt vadonim, ja viņiem vadonis likās nepietiekami kompetents savam statusam un amatam.⁶⁴

Pēc M. Frīda domām, aizvēstures periodā var nošķirt divu veidu valstis – “pirmatnējās” un “sekundārās” valstis, ko pēc tam pieņēma plašas aprindas. Pirmatnējās jeb primitīvās ir tās valstis, kas veidojās reģionos, kur pirms tam nekad nav bijis valstisks veidojums un sekundārās valstis ir valstis, kas veidojas teritorijās, kur pirms tam jau ir pastāvējušas citas valsts formas vai tādas atrodas netālu.⁶⁵

Agrā valsts (sabiedrība), galvenokārt, tiek raksturota kā centralizētu un hierarhisku attiecību sistēma, kur centrālā vara pieder vienam cilvēkam. Pēc Lotes Hedegeras (*Lotte Hedeager*) domām, agro sabiedrību (jeb proto-sabiedrību) iedala trīs tipos: primārā, agrīnā un pārejas posma sabiedrība. **1.** Primitīvai sabiedrībai raksturīga ģimenes saišu noteicošā loma pārvaldē un politikā kopumā, kādas konkrētas jomas speciālisti ir ļoti maz, vai nav nemaz, pārvalde notiek tieši no valdnieka un pārējo sabiedrību. **2.** Agrīnajā sabiedrībā primitīvās sabiedrības varas mantošanu vienas ģimenes ietvaros nomaina sarežģītāka sistēma ar konkurenci un atlasī, indivīdiem ārpus radniecības grupām ir svarīga loma kā valdības pārvaldes ierēdņiem un attiecībās starp viena slāņa pārstāvjiem pastāv pārdale un savstarpīgums (*redistribution and reciprocity*). **3.** Agrās sabiedrības pārejas posmā administratīvo aparātu pārvalda noteikts personāls un radniecība spēlē tikai izšķirošo lomu valsts pārvaldē. Tiek ielikti priekšnosacījumi privātam īpašumam un tirgus ekonomikai.⁶⁶

Valsts veidošanās ir sistemātisks process, kura veidošanās priekšnosacījumi parasti katrā kopienā ir atšķirīgi. Tomēr, lai izveidotos valsts, ir nepieciešami četri universāli nosacījumi: 1. valdības specializācija; 2. centrālās pārvaldes sistēmas izveidošanās; 3. jebkādas stabilas struktūras izveide un 4. atbrīvošanās no reālas vai fiktīvas radniecības struktūras kā varas hierarhijas pamata.⁶⁷ Vadonības sabiedrībās politiskā vara, ideoloģija, tirdzniecība un sociālā organizācija nav autonomas organizācijas kā tas ir valstiskās sabiedrībās.⁶⁸

⁶⁴ ANDRIS ŠNĒ. Understanding Power: On the Study of Late Prehistoric Social and Political Structures in Latvia. In: *Interarcaeologia* vol.1., Tallinn 2005., P. 61

⁶⁵ GIDENSS. Sabiedrības veidošanās, 263.lpp.

⁶⁶ LOTTE HEDEAGER. Iron – Age Societies. From Tribe to State in Northern Europe, 500 BC to AD 700., Oxford 1992., P. 84

⁶⁷ HEDEAGER. Iron – Age Societies, P. 86

⁶⁸ HEDEAGER. Iron – Age Societies, P. 87

Lai pētītu aizvēstures sabiedrības sociālos jautājumus, ir nepieciešams izmatot plaši pētītas arheoloģiskās vietas, tajā skaitā kapulaukus un apdzīvotās vietas.

2.1.Dzīvesvietu arheoloģiskās liecības par varu un vadonību

Lai pētītu kādu pagātnes sabiedrību, ļoti svarīgi ir saprast to, ka sociālās struktūras, savstarpējās attiecības, radniecība tiek realizētas tikai telpiskajā dimensijā un otrādi; kontrole pār telpu atrodas sociālās varas centrā. Līdz ar to attiecības starp sabiedrību un telpu ir cieši saistītas un savstarpēji atkarīgas. Telpas izkārtojums, ainava cieši reflektē sabiedrības struktūru un sociālās attiecības. Latvijas teritorijā vēlā dzelzs laikmeta beigās par sociālās dzīves centriem kalpoja pilskalni. Kad bronzas laikmetā pilskalni sāka parādīties, tie bija galvenās un svarīgākās aizsardzības struktūras, bet jau dzelzs laikmetā pilskalniem nebija vairs tikai militāra nozīme, bet pilskalni ieguva plašāku nozīmi, no teritorijas, kur kara darbības laikā paslēpties, pilskalni kļuva par pastāvīgi apdzīvotu vietu.⁶⁹

Arheoloģiskās izpētes jautājumos, pētot seno ekonomiku, sociālās organizācijas, pētot ideoloģiju un varu, un attiecības starp šīm divām pasaulēm, arī pētot sociālās stratifikācijas attīstību, sociālās identitātes un identitāšu atšķirību veidošanos, un, protams, pētot konfliktus, pētījumi par mājsaimniecības produkciju un sociālajām attiecībām ir neatņemama sastāvdaļa. Māja kā telpa etnogrāfijā un sociālajā arheoloģijā ir studēta gan kā daļa no materiālās kultūras, gan kā objekts ar daudz simboliskām nozīmēm, gan kā mājsaimniecības ražošanas sistēmu centrs.

Māja jeb telpiskais iekārtojums ir telpa, kurā cilvēki dzīvo un veic savus ikdienas darbus. Tāpēc sadzīves produkcijas un sabiedrisko attiecību sociālajai arheoloģijai ir ne tikai jāsamierinās ar mājsaimniecību, bet arī ar māju, atzīstot, ka mājas un cilvēki, kas tajās dzīvo, ir “savstarpēji veidojošās” attiecībās.⁷⁰ Celtnes, tai skaitā dzīvojamās ēkas, var izmantot kā sabiedrības sociālo struktūru un sociālo darbību atspoguļojumu. Cilvēku savstarpējo attiecību sistēmas saistās ar telpas organizāciju. Celtnu izvietojumu, to pieejamību, izmērus kā arī attiecības starp apbūvēto un neapbūvēto telpu var izmatot kā piemēru, lai raksturotu sociālās attiecības un to dinamiku.

Kā viens no vislabāk pamanāmajām un visvairāk pētītajām dzelzs laikmeta apdzīvotības vietām ir pilskalns. Daudzie pētījumi norāda to, ka pilskalniem ir bijušas vairākas funkcijas.⁷¹

⁶⁹ ŠNĒ. Understanding Power, P. 62

⁷⁰ LYNN MESKELL, ROBERT W. PREUCCEL. A Companion to Social Archaeology. UK 2004, P. 272

⁷¹ MANVYDAS VITKŪNAS, GINTAUTAS ZABIELA. Baltic hillforts: unknown heritage. Lithuania 2017, P.9

Pilskalnu raksturojošais un vienojošais elements galvenokārt ir fortifikācijas izbūves.⁷² Pilskalni kā seno nocietinājumu veids bija plaši izplatīti visā Eiropā un tika izmantoti dažādos laika periodos. Pilskalnu izskats galvenokārt atšķirās ģeogrāfiskā stāvokļa, ainavas īpatnību, kā arī īpašās aizvēsturiskās kopienas attīstības līmeņa dēļ.⁷³ Nocietinājumu parādīšanās pārsvarā tiek saistīta ar metāla apstrādi un apmaiņu vai tirdzniecību, kas spēlēja lielu lomu sabiedrības diferencācijā un militārā spēka ietekmes augšanā.⁷⁴

Pilskalni kā nocietinātas vietas sāka veidoties bronzas laikmetā. Pieaugot tirdzniecībai, lauksaimniecībai un sabiedrībām kopumā kļūstot lielākām un attīstītākām, viena no pilskalna lomām varēja būt aizsardzība. Aizsardzība pret kaimiņu tautām vai sirotājiem. Pilskalns varēja aizsargāt arī privāto īpašumu. Ja ņem vērā, ka lopkopības nozīme bronzas laikmetā sāka pieaugt, un dzelzs laikmetā dzīvnieki, īpaši zirgi, bija ieguvuši kulta dzīvnieka statusu, tad viens no pilskalna uzdevumiem varēja būt mājlopu aizsargāšana.⁷⁵

Tomēr neskatoties uz izdevīgo ģeogrāfisko novietojumu vai spēcīgo nocietinājumu sistēmu, pilskalni ne vienmēr ir veikuši militārās aizsardzības funkcijas. Savu lomu pilskalnu celtniecībā noteica arī prestižs, kas reizēm bija daudz nozīmīgāks par konkrētās vietas aizsardzību un militārajām funkcijām.⁷⁶ Pilskalna varenie nocietinājumi varēja kalpot tik pat cik militārās drošības simbols, tik pat ļoti arī labklājības un prestiža simbols.

Pilskalns vēstures kontekstā vienmēr tiek apskatīts telpiskā nozīme, bet tik pat nozīmīgi ir saprast, kāda veida sabiedrība uzturējās pilskalnā. Vai pilskalns bija vienas ģimenes īpašums, vai arī to apdzīvoja “radi” jeb vairākas ģimenes, kas savā starpā bija saistītas – meita no vienas ģimenes apprecējās ar dēlu no citas ģimenes un ieprecējās šajā ģimenē, un līdz ar to arī otra ģimene arī dzīvoja pilskalnā. Uz to, ka pilskalnā dzīvoja vairāk nekā tikai viena ģimene, bet varēja dzīvot pat vairākas ģimenes, vai pie citām dzimtām piederošie, ir Indriķa hronikā minētā frāze, ka lībiešu valdnieks “Kaupo devās ar savu karaspēku pret paša pili, kurā uzturējās viņa radi un draugi”.⁷⁷ Par kuršiem šādu ziņu nav, bet ja pieņem to, ka visu Baltijas tautu attīstība

⁷² ŠNĒ. Sabiedrība un vara, 102.lpp.

⁷³ VITKŪNAS, ZABIELA. Baltic hillforts., P.9

⁷⁴ Ibidem, P.10

⁷⁵ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (2.g.t.pr.Kr. – 14.gs.). In: Arheoloģija un Etnogrāfija XXVIII. Rīga 2014, 50.lpp.

⁷⁶ ŠNĒ, Sabiedrība un vara, , 102.lpp.

⁷⁷ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Indriķa hronika. Rīga 1993, 91.lpp

notikusi gandrīz vienlīdzīgi, tad var paļauties uz šo fragmentu uz pieņemt, ka kuršu pilskalnos bija līdzīga situācija.

Pilskalni Latvijā, tāpat kā visā Baltijā izceļas starp citiem Eiropas pilskalniem ar to lielumu un daudzumu. Vidēji pilskalni Latvijas teritorijā bija diezgan mazi, kas izraisīja viņu lielāku blīvumu. Gandrīz bez izņēmumiem Baltijas pilskalni tika būvēti, izmantojot tikai zemi un kokmateriālus. Akmeņi ir sastopami tikai agrīnajos pilskalnos. Vēlāk šādi vaļņi tika izveidoti, uzliekot tiem vairāk zemes, un akmeņi tika izmantoti tikai nogāžu nostiprināšanai. Vaļņu nostiprināšanai reti izmantoja kokmateriālus, šāda īpašība ir raksturīga tikai viduslaikiem. Pilskalniem reti izvēlējās vietas, kuras pilnībā ieskauj dabiski šķēršļi. Baltijas pilskalnu izlīdzināto virsotņu laukumā reti pārsniedz vienu hektāru un visbiežāk veido tikai pusi no tā. Arī virsotnes ar regulārām ģeometriskām formām ir sastopamas tikai viduslaiku pilskalnos. Pilskalnu vietas tika izvēlētas tā, lai to nocietināšanai būtu nepieciešama tikai minimāla pielāgošana. Mākslīgie pilskalni ir retums.⁷⁸

Kuršu apdzīvotajā teritorijā ir zināmi vairāk nekā 120 pilskalni, kas nav bijuši apdzīvoti vienlaicīgi, tomēr lielākā daļa pilskalnu bijuši apdzīvoti pastāvīgi.⁷⁹ Kuršu pilskalni parasti tika celti tiešā ūdens tuvumā stāvā krastā (zemesragi upju satekās) vai augstienes. No dabas mazāk aizsargātās puses tika nostiprinātas ar vienu vai vairākiem vaļņiem vai grāvjiem, bieži abiem kopā.

Tāpat kā ar apbedījumiem, arī pētot pilskalnus un to, kā tie atspoguļo senās sabiedrības, ir nepieciešams pilnībā, vai vismaz gandrīz pilnībā izpētīts pilskalns. Lai gan kuršu apdzīvotajā teritorijā pilskalnu skaits ir relatīvi liels, tomēr visvairāk un visplašāk izpētīts ir tieši Talsu pilskalns. Pavisam nelieli pētījumi ir veikti Veckuldīgas pilskalnā un Vārtājas pilskalnā, dažu kvadrātmetru platībā. Salīdzinot ar pilskalniem, Rietumlatvijas teritorijā aizvēstures beigu posma apmetnes ir tikai apzinātas, bet plašāk pētītu apmetņu nav. Kurzemē arī izpētīto apbedīju skaits ir lielāks nekā apzināto apmetņu skaits.

Talsu pilskalns (arī Klosterkalns) atrodas Talsu pilskalna dienvidu galā un pilskalna terases ziemeļu pagarinājums aizņem visu Talsu ezera austrumu krastu. Pilskalna augstums, no ezera līmeņa līdz pilskalna plakumam ir 32,5 metri, bet plakuma platība 3490 m². Pilskalna

⁷⁸ VITKŪNAS, ZABIELA. Baltic hillforts., P.11

⁷⁹ JĀNIS ASARIS. Pilskalnu loma Kurzemes viduslaiku centru izveidē. Ventspils Muzeja Raksti II. Rīga 2002, 120.lpp.

plakums un terases tikušas ilgstoši artas, tomēr plakuma dienvidu galā joprojām labi redzams ap 5 m augsts valnis.⁸⁰

Kopumā arheoloģiskajos izrakumos Talsu pilskalna plakumā tika atklātās vairākas celtnu atliekas, aizsargmūru paliekas, kā arī senlietas. Pirmie iedzīvotāji pilskalnā ir apmetušies ap 10. gadsimtu, bet tikai ap 11. gadsimtu pilskalna apbūve attīstās straujā, nocietinājumi kļūst sarežģītāki un ēkus skaits plakumā palielinās. Šajā laikā pilskalnu sāk apdzīvot galvenokārt kurši. Pirmajos apdzīvotības gados pilskalns netika daudz pārveidot aizsardzības nolūkos, jo ģeogrāfiski pilskalns atrodas salīdzinoši noslēgtā vietā, un pats pilskalns ir dabiski stāvs. Par pirmo iedzīvotāju saimniecisko darbību gandrīz nekādu ziņu nav

Talsu pilskalna nocietinājuma sistēma ir viena no sarežģītākajām un vizuāli iespaidīgākajām pilskalnu aizsardzības sistēmām. Pilskalna plakuma nocietināšanai tika izveidotas sešas terases, kas dažādos līmeņos aizņem visu pilskalnu. Viena no terasēm sākas priekšpilī un tālāk turpinās gar pilskalna austruma malu līdz ziemeļu galam, kur tā ziemeļu malā kļūst par garu un līdzenu kalna muguru. Arī pilskalna rietumu mala ir nocietināta ar divām terasēm, viena no tām sākas dažus metrus virs ezera līmeņa, pamazām celdamās uz augšu, apņem pilskalna dienvidu galu un saplūst kopā ar priekšpili vietā, kur sākas pirmā terase.⁸¹ Otra pilskalna aizsardzības sistēmas daļa bija aizsargsienas, kas pastāvējušas jau kopš paša pilskalna pastāvēšanas sākuma. Gandrīz katrā slānī aizsargsiena ir degusi, kas norāda uz intensīvu kara darbību. Astotajā slānī aizsargsiena bijusi gandrīz 2 metrus plata un katrā pilskalna uzejas pusē tā beidzās ar divām koka celtnēm, no kurām bija saglabājušās sadegušās baļķu atliekas, to pamati bija nostiprināti ar akmeņu krāvumiem. Uzeja starp šīm koka celtnēm ir tikai 2 m plata un iepriekš pieminētas koka celtnes noteikti kalpoja ieejas aizsargāšanai. Aizsargsiena ir degusi, uz ko norāda sadegušās baļķu atliekas; iespējams, ka aizsargsiena nodegusi uzbrukuma laikā. Ieeja pilskalnā bija nodrošināta ar vārtiem vai lielām durvīm, uz to norāda pelnos atrastā lielā dzelzs dzintele, kas kalpojusi durvju iekāršanai.⁸² Salīdzinot visos slāņos atrastās aizsargsienas paliekas, var secināt, ka pilskalnu ir apņēmusi divkārsa no guļbaļķiem veidota aizsargsiena, kas apkārt plakumam balstījies uz uzbēruma. Tā ir bijusi sadalīta vairākās telpās. Uzrokot sesto slāni, atklājās, ka aizsargsiena ir bijusi arī uz vaļņa. Izņēmums ir pēdējais slānis, kur nocietinājuma sistēma ir bijusi vissarežģītākā. Aizsargsiena bijusi divkārsa guļbaļķu siena, bet

⁸⁰ ĀDOLFS KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.g. In: Senatne un Māksla. Rīga 1936, 67. – 86.lpp., šeit , 67.lpp.

⁸¹ KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.g, šeit , 68.lpp.

⁸² Ibidem, 70.lpp.

šoreiz telpa starp baļķiem bijusi pildīta ar akmeņiem un nogāzes klātas ar māliem. Unikāls atradums Talsu pilskalnos bija koka celtnes, kas noslēdza aizsargsienu abās uzejas pusēs. Šīs koka celtnes bija divas koka torņveida celtnes, kas kalpojuši kā aizsardzības būves uzejas galā.

Bez terasēm, Talsu pilskalnā kā aizsardzības sistēma tika izmantoti aizsargvaļņi. Viens no vaļņiem aizņēmis visu plaukuma dienvidu galu un atradies starp pili un priekšpili. Vaļņa rietumu galā atradusies galvenā uzeja uz pili. Otrs valnis bija izveidots visapkārt plakumam, tas bijis paaugstināts par apmēram vienu metru. Uz šī vaļņa atradušās koka aizsargsienas. Valnis ticis paaugstināts, lai pilskalna nogāzes padarītu stāvākas, un tādējādi apgrūtinot pretinieka nokļūšanu pilskalnā.

Šī ļoti komplicētā aizsardzības sistēmu izveide norāda uz ļoti aktīvu militāro darbību. Iespējams, ka pilskalnā pirmajos apdzīvotības gados ir uzturējušies lībieši. Ap 11. gadsimtu lībieši neveiksmīgi karoja ar kuršiem, kā rezultātā lībieši tika padzīti līdz Latvijas teritorijas iekšieni, Daugavas un Gaujas baseina rietumu daļu. Līdz ar to, jau pirmajos pilskalna apdzīvotības gados pilskalna apkārtnē ir bijuši aizsargvaļņi un aizsargsienas. Kuršu apdzīvotības laikā aizsardzības sistēmas pilskalnā kļuva sarežģītākas, kas norāda uz iespējamu militāro darbību palielināšanos. Tāpat aizsardzības sistēmas norāda uz militārās varas esamību. Intensīvu aizsargsienu un aizsargvaļņu celtniecība norāda, ka konkrētajā sabiedrībā ir notikusi būvēšanas organizēšana, ir bijusi kāda persona, kas kontrolējusi celtniecību, kontrolējusi celtniekus un kontrolējis ražošanas produktus, kas nozīmē, ka ir bijusi kontrole pār cilvēku dzīvēm. Vāji organizētās vadonības sabiedrībās pastāvīgā karadarbība un apdraudētība dod vadoņiem iespēju izveidot spēcīgu varas bāzi, kas ir balstīta uz aizsardzības bāzi. Vāja vadonības sabiedrība tiek saistīta ar haotiskiem un pastāvīgiem konfliktiem.⁸³ Uz biežo karadarbību Talsu pilskalnā norāda degušu celtņu paliekas visos deviņos slāņos, ugunsgrēki ir bijuši bieža parādība pilskalnā. Vai tie ir bijuši ugunsgrēki, kas radušies no plakuma iekšpuses, vai no kādiem procesiem ārpus pilskalna teritorijas, to arheoloģiski noteikt nav iespējams, bet spriežot pēc Baltijas tautu nepārtrauktajām savstarpējām nesaskaņām, vikingu sirojumiem un pašu kuršu aktīvo militarismu, nevar izslēgt, ka biežie ugunsgrēki ir saistāmi ar militārām darbībām.

Arheoloģijā, pētot apdzīvotās vietas, ir pieņemts uzskatīt, ka to telpiskais izkārtojums norāda uz sabiedrības sociālo kārtību, norāda uz to, kā tika veidotas cilvēku savstarpējās attiecības. Pēc arheoloģiskā materiāla ir gandrīz neiespējami noteikt katru sociālo grupu, bet

⁸³ TIMOTHY EARLE. (ed.). *Chiefdoms: power, economy, and ideology*. Cambridge University Press 2000, pp. 108 – 110.

balstoties uz atrastajiem priekšmetiem, piemēram, darba rīkiem vai ieročiem, ir iespējams iegūt aptuvenu ideju kāda veida sabiedrība ir apdzīvojusi pilskalnu. Ieroču lielais īpatsvars liek domāt, ka sabiedrība, kas apdzīvojusi pilskalnu ir bijusi militāri aktīva, vai arī pilskalnu ir apdzīvojusi kāda sociāla kopība, kas ir bijusi izteikti militāra. Lielais ar tirdzniecību saistīto lietu skaits var norādīt, ka pilskalna iedzīvotāji aktīvi ceļojuši, vai pilskalnu bieži apmeklēja svešzemju ceļotāji vai sirotāji. Ja pilskalns atrodas pie upes, tad ir liela iespēja, ka ir notikusi preču apmaiņa. Teorētiski pilskalns par sabiedrības noslēpšanos un sarežģītību var pateikt, ja skatās uz ēku konstrukcijām, to veidiem un dažādību, kā arī uz atrastajām senlietām tajās. Skandināvijā ar prestiža un varas reprezentāciju tiek saistītas zāles garajās ēkās.⁸⁴

Vienkāršām sabiedrībām ir raksturīga ēku apbūve ap centrālo laukumu, kas varēja kalpot kā tirgus un/ vai pulcēšanās vieta.⁸⁵ Talsu pilskalnā ēkas pārsvarā bija novietotas gar aizsargsienas malām. Uzeja plakumā ir bijusi bruķēta, atkarībā no slāņa, tā ir bijusi gan bruģēta ar sīkiem, nevienādiem akmeņiem, gan lieliem akmeņiem, kuru starpas pildītas ar mālu.⁸⁶ Nebija gan iespējams noteikt, kur bruģētais ceļš tālāk iestiepjas. Pilskalna plakumā netika atrasta ēka, kas kādā veidā atšķirtos no pārējām, līdz kurai bruģētais ceļš varēja sniegties.

Talsu pilskalnā, izrakumu laikā tika atklātas vairāku ēku paliekas. Pirmajos pilskalna apdzīvotības gados atklāta tikai viena celtne un divas pavardu vietas. Intensīvāka apdzīvotība pilskalnā sākusies ap 11. gadsimtu, uz ko norāda celtnu skaita palielināšanās, kopumā tika atklātās septiņas celtnes. Kopumā ēkas ir bijušas rūpīgi būvētas, tās nav bijušas vienkāršas, parastas koka celtnes. Uz daudzām ēku sienām ir konstatēts māla apmetums, grīdas bijušas klātas ar dēļiem, guļbaļķiem vai māla klonu.⁸⁷ Ir atšķiries kokmateriālu izmantošanas veids, bijušas ēkas, kas celtas no ozolkoka, un ēkas, kas celtas no skujkokiem. No skujkokiem celtās ēkas skaitliski bija mazākas nekā tās, kas bija būvētas no ozolkoka. Tam varētu būt gan ekoloģisks, gan sociāls iemesls. Konkrētos kokus varēja izmantot to vieglās vai tieši sarežģītās apstrādes dēļ, vai arī no tā, kādi koki bijuši pieejami pilskalna tuvumā. Arī ēkas pielietojums varēja noteikt, kāds materiāls tiks pielietots celtniecībai. Ja ēkai bija kāda svarīga nozīme, piemēram, ēdiena uzglabāšanai vai dzīvojamā ēka, tad tās noteikti tiktu celtas ar izturīgāku

⁸⁴ FRANDS HERSCHEND. *The Idea of The Good In Late Iron Age Society*. Uppsala 1998, P.16

⁸⁵ ANDRIS ŠNĒ. *Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi...Dienvidaustrumlatvijas dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskā kontekstā*. In: ANDRIS ŠNĒ, JURIS URTĀNS (red.). *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Rīga 2000, 46. lpp.

⁸⁶ ĀDOLFS KARNUPS. *Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.g.* In: *Senatne un Māksla*. Rīga 1936, 67. – 86.lpp.,šeit 74.lpp.

⁸⁷ *Ibidem*, 79.lpp.

materiālu, un Talsu pilskalna gadījumā apliktas ar mālu, lai pasargātu no laikapstākļiem vai no uguns. Ja ņem vērā kuršu izteikti lielo reliģijas pasauli, to ka tiem nebija sveši dažādi “elku koki”, kā kulta vietas kalpojušas arī svētās birzis un svētie meži, kuros nepiederošajiem ieeja bijusi aizliegta Ģermāņiem jau 6. gadsimtā bijis aizliegts cirst ozolus, kas auga starp laukiem, kas arī bija balstīts uz reliģiskajiem uzskatiem. Iespējams, tad arī šeit ozoliem bija ne tikai materiāla vērtība⁸⁸, var tikai pieņemt, ka konkrētā kokmateriāla izmantošana varēja būt kādā veidā saistīta ar reliģiskajiem uzskatiem. Kāds koks varēja būt “svētāks” par citu un šī reliģiski nozīmīgāko kokmateriālu izmantoja celtnēm ar svarīgāku lomu. Izmantotais materiāls arī varēja atšķirties atkarībā, kāda persona dzīvoja celtnē. Ja celtni apdzīvoja persona ar sociāli augstāku stāvokli, tad varēja tik pieliktas lielākas rūpes pie ēkas celtniecības.

Ēkas lielums un sarežģītība var būt konkrētās personas varas un statusa simbols, bet ja nav konkrētu fizisku vai rakstisku pierādījumu par šīs personas konkrētos statusu, tad tik pat labi ēkas lielums un komplicētība var būt konkrētās sabiedrības varas un statusa simbols. Talsu pilskalnā tika atrastas divas ēkas, kas kuršu sociālajā organizācijā sniedz nedaudz lielāku ieskatu. Viena no tām bija G celtnē, kurai tika konstatētas divas telpas.⁸⁹ Vienai no celtnes istabās sienām, ziemeļu sienas iekšpusē, bija sevišķi daudz māla apmetumu gabalu, kas norāda uz to, ka vai nu visas istabas sienas, vai arī tikai ziemeļu siena bija nodrošināta pret laikapstākļiem un uguni. Otrajā istabā bija saglabājušās priežu vai egļu grīdas dēļu paliekas un istabas vidū iespējams bijusi krāsns vai pavards, jo tika atrasti lielāku un mazāku akmeņu krāvumi.⁹⁰ Pilskalnā bija vairākas ēkas ar divām telpām, kam var būt gan saimniecisks, gan sociāls iemesls. Ēku arhitektūra var simbolizēt sociālās attiecības un kategorijas, piemēram, dzimuma attiecības un atšķirības var tikt reprezentētas mājas telpas iedalījumā⁹¹ un atbilstošu senlietu klātesamībā. Svarīgs faktors ir arī tas, kam piederēja pilskalns un līdz ar to, kas apdzīvoja ēkas pilskalna plakumā. Blakus Talsu pilskalnā kādreiz ir atradusies ap 4 ha liela kuršu senpilsēta, kura visintensīvāk tikusi apdzīvota no 12. – 14. gadsimtam.⁹² Senpilsētu izaugsmi veicināja demogrāfiskās situācijas palielināšanās 11. gs. beigās un 12. gs. pirmajā pusē, gan arī cilvēku pārvietošanās no ciemiem uz pilskalniem vai senpilsētām. Spriežot pēc tā,

⁸⁸ HEINRIHS STRODS. Latvijas mežu vēsture līdz 1940. gadam. Rīga 1999, 17.lpp.

⁸⁹ ĀDOLFS KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g. In: Senatne un Māksla Nr. 2. Rīga 1938, 74. – 93.lpp., šeit 80.lpp.

⁹⁰ Ibidem, 81.lpp.

⁹¹ ALAN BARNARD, JONATHAN SPENCER (eds.). Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Routledge 1996, P.281

⁹² Pieejams: <https://www.latvijas-pilskalni.lv/talsu-pilskalns/> (skatīts: 22.05.2020)

ka pilskalnu sākts apdzīvot jau ap 10. gadsimtu, bet senpilsētā apdzīvotība sākusies tikai no 12. gadsimta, iespējams ātrāk, bet tad tā ir bijusi ļoti maza, pirmajos apdzīvotības gados pilskalnā ir dzīvojuši viena ģimene, uz to norāda arī mazais skaits atrasto celtnu senākajos slāņos. Pati divistabu celtnē atrasta sestajā slānī, kas atbilst pilskalna apdzīvotības pašam vidus posmam, apmērām 11. – 12. gadsimts. 11. gadsimtā pilskalna apdzīvotība palielinājusies, līdz ar to vajadzība pēc vairāk ēkām pieaugusi. Varbūt ēka ar divām istabām ir piederējusi kādai lielākai ģimenei, kur cilvēku skaita dēļ nav pieticis ar vienu istabu, vai arī šī ēka ir piederējusi kādam cilvēkam ar augstāku sociālo stāvokli, kurš, lai atšķirtos uz pārējo iedzīvotāju fona, dzīvojis lielākā ēkā. Balsoties uz vienā no istabām atrasto māla trauka lausku un otrā iespējamo krāsni, šī varēja būt kāda amatnieka, podnieka darbnīca ar noliktavu.

Otra ēka ieguva dziednieka namiņa titulu. Šādu nosaukumu ēka ieguva, jo tajā tika atrastas vēl līdz tam brīdim neatklātas, daudzveidīgas senlietas, kas pārstāvēja dažādas nozares – sākot ar lauksaimniecības priekšmetiem kā spīļarkla lemesis un viens beržamā akmens fragments; ir liecības par amatniecību – bronzas stieplītes un dzelzs stienīši. Interesants atradums ir dzelzs groza vai kastes apkaluma fragmenti, virpota koka bļoda, rombveida dēļa gabals un bērza žagaru slotas. Atrasti vairāki kriju trauki. Visinteresantākais tomēr ir atrastais unikālais dzelzs svečturis. Pati ēka, no visām pilskalnā atklātajām ēkām, bija vislabāk saglabājusies, kas ļāva novērot to, ka tā ir bijusi pilnīgi četrstūra, 3,25 x 3,25 m liela.⁹³ Par to, kādiem nolūkiem ēka ir izmantota, ir vairākas versijas. Ir versija, ka šī ēka ir bijusi pirts, uz ko norāda koka trauki un galvenokārt bērza žagaru slotiņa. Otra versija ir, ka šis ir dziednieka namiņš, kam arī atbilstu bērza slotiņa, koka trauki, dzelzs kastes apkaluma fragmenti. Tomēr, lai šī ēka varētu būt pirts, tai tomēr būtu bijusi vajadzīga krāsns, kas tieši šajā celtnē netika atklāta, kas liek domāt, ka iespējams šī ēka ir izmantota kā vienkārši kāda noliktavas telpa, kur uzglabāti priekšmeti.

Dzelzs laikmetā zemkopību pakāpeniski nomainīja pastāvīgo tūrumu sistēma. Nostiprinoties pastāvīgo tūrumu sistēmai, pieauga arī atsevišķu ģimeņu saistības ar zemi, ar noteiktu aramzemes platību, pastāvīgas rūpes prasīja zemes auglības uzturēšana. Ar laiku aramzeme kļuva par atsevišķu ģimeņu īpašumu, bet mežs, ūdeņi un ganības palika kopējai izmantošanai. Atsevišķu saimniecību parādīšanās nozīmēja, ka paralēli kopienas īpašumam parādījās arī privātīpašums. Līdz ar privātīpašuma parādīšanos auga arī sabiedrības mantiskā un sociālā diferenciācija. Uz radniecības saitēm balstītas kopienas nomainīja ciema jeb kaimiņu teritoriālās kopienas un sāka izdalīties saimes, kas bija labāk nodrošinātas ar darbarīkiem un

⁹³ KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g., 81.lpp.

lielāku skaitu lopu.⁹⁴ Talsu pilskalnā tas ir novērojams ar ēku skaita palielināšanos tieši pilskalna izmantošanas pēdējos gados. Pilskalnā bija ēkas, kas tika izmantotas atšķirīgiem amatniecības nolūkiem – bija ēkas, ar daudz metālu fragmentiem un metālapstrādes priekšmetiem, ēkas ar pagrabiem lietu noglabāšanai, pilskalnā bijušas arī divistabu ēkas.

Pilskalna plakumā bija daudz ēkas, kurā tika atrastas daudz senlietas, kas norādīja uz iespējamu metālapstrādi. Tātad droši vien metāls te tika apstrādāts uz vietas, ieroči, rotas un citi metāla priekšmeti tika izgatavoti pilskalna teritorijā. Šis faktors norāda uz stratificētas sabiedrības eksistenci. Acīmredzot ir pastāvēšu konkrēti amati, kurus varēja izpildīt viens vai vairāk cilvēku; vai arī viens cilvēks varēja pildīt vairākus amatus. Tomēr ņemot vērā metālapstrādes kā procesa laikietilpību un fiziskā spēka nepieciešamību, tas varēja būt indivīda vienīgais amats.

Kā interesanta tradīcija, kas raksturīga tikai kuršiem, ir dzīvnieku kaulu likšana zem ēkām, jeb dzīvnieku ziedojumi. Šāda tradīcija pilskalnā parādās ap 11. gadsimtu, ap kuru laiku pilskalnā sāk dzīvot kurši. No sākuma dzīvnieku kaulu ziedojumi tika atrasti tikai zem ēkām, gan dzīvojamajām, gan ēkām ar kādu citu saimniecisku nolūku, tad vēlākos laikos ziedojumi atrasti arī zem aizsargsienām. Interesanta ir kāda celtne, kuras garāko sānu apakšā bija sakrauti akmeņi, uz kuriem ēka balstījās, bet ēkas galā, akmens pamatu vietā bija izrakts ap 50 cm plats un 25 -30 cm dziļš grāvītis. Šis grāvītis piepildīts ar dzīvnieku kauliem. Lielākais vairums bijuši kaulu fragmenti, bet bija arī veseli kauli, kā saderīgas locītavas un vairākas zirgu priekškājas. Kopumā zem ēkas tika atklāti 157 atsevišķie kaulu fragmenti. Šī tradīcija tiek saistīta ar kuršu ticību, ka dzīvnieku kauli spēj aizsargāt ēkas un tajos mītošos no dažādā ļaunām slimībām vai nelaimēm.⁹⁵

Šī tradīcija likt dzīvnieku kaulus zem ēkām, vai šajā gadījumā, kā ēkas pamatu, var saistīt ar salīdzinoši primitīvu skatījumu uz reliģiju un uz dzīvi kopumā. Dzīvnieks cilvēkam ir dzīvības uzturētājs, līdz ar to, dzīvnieku upurēšana var simbolizēt dzīvību un veselību, un ja paliek zem ēkas kaulus, tas nozīmē, ka ēka ir svētīta ar veselību. Tas varēja būt arī kā visvienkāršākā dāvana dieviem. Tā ir sava veida pateicības izteiksme un cildināšana.⁹⁶

⁹⁴ GUNITA ZARIŅA. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija. 7.gt.pr.Kr. – 1800.g. Rīga 2009, 54.lpp

⁹⁵ KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.g, šeit , 67. – 86.lpp., šeit 76.lpp.

⁹⁶ GUNTIS ZEMĪTIS. Kuršu reliģiskie priekšstati pēc rakstītajiem avotiem un arheoloģiskajām liecībām (10 – 15. gadsimts). In: Ventspils Muzeja raksti II. Rīga 2002, 84. – 95.lpp., šeit 93.lpp.

Šī zīmīgi vienkāršā tradīcija upurēt dzīvniekus ļoti skaidri norāda uz rituālu esamību, un rituāls ir vesela sistēma, kurā ietilpst gan rituāla izpildītājs, gan skatītāji, gan pats rituāls. Ja ņem vērā to, ka rituāls saistās ar dieviem un to pielūgšanu, tad tas noteikti tika uzskatīts par svarīgu, svētu procesu, kuru nevarēja pildīt jebkurš cilvēks, šo rituālu veikšanai tika izraudzītas speciālas personas. To apstiprina Brēmenes Ādama ziņa par kuršiem, kur viņš kuršus aprakstā kā visnežēlīgākos cilti, no kuras visi bēg, jo kurši ir pārāk nodevušies elku pielūgšanai. Kuršiem esot ļoti daudz zirgu un vislabākie zirgi. To mājas ir esot pilnas ar priesteriem, auguriem un burvjiem, kuri esot ietērpti mūku apģērbā.⁹⁷ Tas atbilst tam, kāpēc lielākais vairums zem ēkām atrasto kaulu ir zirgu kauli, daudz ir zirgu galvaskausi. Ja ņem vērā iepriekšējo informāciju, tad pirms ēkas celšanas, izraudzītajā vietā, kur šī celtne atradīsies, tika novietots upurdzīvnieks. Par to vai šis dzīvnieks tika nogalināts tur pat uz vietas, vai kaut kur citu un pēc tam, iespējams, svinīgā procesijā tika nogādāts uz izraudzīto vietu, arheoloģisko ziņu nav, un rakstītajos avotos par šādu rituālu arī nav minēts. Kā upurēšanas vieta varēja būt pilskalnam tuvumā esošais Elku kalns.

Bieži vien pilskalnu kompleksa sastāvdaļa bija tā saucamie Elka kalni, kas ir bijuši reliģiskiem nolūkiem speciāli ierīkotas vietas. Tieši kuršu apdzīvotajās teritorijās Elku kalni visbiežāk atradās tuvumā pilskalniem, kas norāda uz sava veida reliģisko kopsatversmi un kulta apvienošanu katrā novadā.⁹⁸ Par Elku kalniem parasti sauc gan augstus, apaļus kalnus, gan paaugtus ezera vai upju krastus, kas veido nelielu uzkalniņu, gan arī pavisam pretēji – līdzenu vietu tīrumā vai laukā. Elku kalni var nebūt dabiski veidojumi, bet cilvēku darbības rezultātā veidoti paaugstinājumi, kuros var saskatīt dažāda veida konstrukcijas – vaļņus, ieejas, grāvjus un terases. Iespējams, nolūks ir bijis izveidot apaļus, grāvjiem un uzbērumiem norobežotus laukumus.⁹⁹ Arī pie Talsu pilskalna simboliski ir atradusies šāda veida kulta vieta ar nosaukumu Baznīcas kalns. Elku kalnos nav atrastas nekādas saimnieciskās darbības pazīmes

Dzelzs laikmeta pilskalnu funkcija bija reģionāli, neatkarīgas varas centri.¹⁰⁰ Pateicoties lauksaimniecības attīstībai, sakarā ar to, ka zemkopībai izmantojamās zemes sāka piederēt

⁹⁷ ARNOLDS SPEKKE. Brēmenes Ādamu lasot ar latviešu tautas vēsturnieka acīm. In: Latvijas Vēstures institūta žurnāls Nr.1. 1937.

⁹⁸ LUDVIGS ADAMOVIČS. Senlatviešu reliģija vēlajā dzelzs laikmetā. In: Vēstures atziņas un tēlojumi. Rīga 1937, 54.lpp.

⁹⁹ EDVARDŠ ŠTURMS. Elka kalni un pilskalni Kursā. In: Pagātne un tagadne. Nr.1. Rīga 1936, 82. – 102.lpp., šeit 88.lpp.

¹⁰⁰ HEIKI VALK. The fate of Final Iron Age strongholds of Estonia. Strongholds and Power Centres East of the Baltic Sea in the 11th – 13th Centuries. Tartu 2014, P. 362

atsevišķām ģimenēm un/vai saimēm, arī pilskalnus sāka apdzīvot vairāku paaudžu saimes vai ģimenes. Konkrēti Talsu pilskalnā apdzīvotība sākusies ap 10. gadsimtu, kad to apdzīvoja zemgaļi, kurus pēc tam padzinuši kurši. Katrā pilskalna apdzīvotības slānī ir atrodamas ugunsgrēkā pēdas, kā arī ir ievērojami sarežģīta nocietinājumu sistēma ar vairākām terasēm, aizsargsienām un aizsargvaļņiem, kas norāda uz biežu kara darbības esamību.

2.2. Kapulauku arheoloģiskās liecības par varu un vadonību

Kopumā arheoloģiskās izpētes darbi ir veikti pārsvarā vēlā dzelzs laikmeta pieminekļos, kā kapulaukos un dzīvesvietās, tomēr lielākā daļa pētījumu ir veikti Austrumlatvijas pieminekļu un liecību izpētei un analīzei un maz uzmanības pievērsts Kurzemes teritorijas vēlā dzelzs laikmeta pieminekļu un kapulauku analīzei un izpētei.¹⁰¹

Sabiedrības dažādību var novērot artefaktu un apbedījumu kvalitātes un kvantitātes dažādībā.¹⁰² Piemēram, jaunu metālu atrašana noveda pie jaunām profesijām, metāla apstrādē sekmēja jaunu darbarīku un ieroču parādīšanos; sabiedrībā parādījās jauni veidi kā palielināt savu statusu, jaunas bagātības formas.¹⁰³

Materiālā kultūra nav vienkārši sabiedrības radīts produkts, bet tā ir daļa no sabiedrības. Materiāli, kas ir palikuši pāri no senās sabiedrības nav tikai pierādījumi par tās eksistenci, tā ir materiālā kultūra, kas ir saglabājusies līdz mūsdienām.¹⁰⁴ Arheoloģijā objekti nekalpo tikai tam, lai reflektētu pagātnes sabiedrības, kurām šis objekts ir piederējis, bet aktīvi piedalās sabiedrības sociālajā praksē.

Lai pētītu aizvēstures sabiedrības sociālos jautājumus, ir nepieciešams izmatot plaši pētītas arheoloģiskās vietas, tajā skaitā kapulaukus un apdzīvotās vietas. Sāraju senkapi ir visplašāk pētītie kuršu senkapi Latvijas teritorijā un neskatoties uz relatīvi mazo apbedījumu skaitu, ir labs avots kuršu sabiedrības pētīšanā. Otri visplašāk izpētītie senkapi ir Alsungas Kalniņu, ar salīdzinoši mazāku apbedījumu skaitu.

Sāraju senkapi atrodas Talsu rajona Lībagu pagastā, Rīgas – Ventspils šosejas kreisajā pusē, apmēram 450 metru no šosejas, 200 metru no ziemeļrietumiem no Sāraju mājām. Senkapi

¹⁰¹ ŠNĒ. Kādas sabiedrības portrets, 128.lpp.

¹⁰² MICHAEL SHANKS. Social Theory and Archaeology. Pieejams: https://www.academia.edu/4016588/Social_Theory_and_Archaeology

¹⁰³ MICHAEL SHANKS. Social Theory and Archaeology. Pieejams: https://www.academia.edu/4016588/Social_Theory_and_Archaeology

¹⁰⁴ PEDRO PAULO FUNARI, ANDRES ZARANKIN, EMILY STOVEL. Global archaeological theory. Contextual Voices and Contemporary Thoughts., New York 2005., P. 15.

izvietoti plaša tīrums paaugstinātā dienvidrietumu stūrī, ko veido pret nelielu upīti izvirzīts zemesrags. Reljefs ir spēcīgi izmainīts meliorācijas darbu gaitā, arī ilglaicīgas zemes aršanas un apstrādes dēļ, to rezultātā izpostīta arī daļa apbedījumu. Kādreizējā Sāraju senkapu teritorija varētu būt vairāk nekā 1500 m².¹⁰⁵

Arheoloģisko pētījumu laikā kapulauka teritorija tika gandrīz pilnībā izpētīta, lai gan daļa apbedījumu tika izpostīti ilgstošās lauksaimnieciskās darbības dēļ. Neskatoties uz to, ka kapulauks ir gandrīz pilnībā izpētīts, kas ir izdevīgi no sociālo studiju aspekta, jo sabiedrības organizācijas rekonstrukcijas iespējamās, balstoties uz maksimāli plaši izpētītiem kapulaukiem¹⁰⁶, tomēr atsegto apbedījumu skaits ir niecīgs, salīdzinot ar, piemēram, Austrumlatvijas teritorijā atklātajiem kapulaukiem un apbedījumu skaitu tajos.

1989. gada jūlijā un 1990. gadā¹⁰⁷ Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija Jāņa Asara vadībā, veica arheoloģiskos izrakumus Sāraju senkapos ar mērķi precizēt meliorācijas un lauksaimniecības apstrādes gaitā postīto senkapu teritoriju un izpētīto daļu varētu turpināt izmantot lauksaimniecībai.¹⁰⁸ Izrakumos izpētīta aptuveni 1069m² liela platība, kurā atsegti 46 kapi, to skaitā 7 dubultapbedījumi, tādējādi kopā atsegti 53 apbedījumi.¹⁰⁹ Kopā tika atsegti 53 apbedījumi, 7 no tiem bija dubultapbedījumi, un daļēji vai pilnībā nopostīti bija 24 apbedījumi, kas nozīmē, ka nenopostītie apbedījumi veido tikai nedaudz vairāk par pusi, no tiem tikai 20 vīriešu, 7 sieviešu un 2 nenosakāma dzimuma bērnu apbedījumi.¹¹⁰ Visos apbedījumos kopā iegūtas 1307 senlietu vienības.¹¹¹ Alsungas Kalniņos abās izrakuma sezonās tika izpētīti 4 izrakumu laukumi 217 m² kopplatībā, atsegti 35 vēlā dzelzs laikmeta kuršu ugunskaņi un viens 14. gs. pēcapbedījums bez kapa inventāra. Izrakumos kopumā tika iegūtas 1432 senlietas vai to fragmenti, sakusumi. Pēc izrakumu vadītāju domām, šajā kapulaukā mirušie apglabāti no 11. līdz 13. gs.¹¹²

¹⁰⁵ ŠNĒ. Kādas sabiedrības portrets, 129.lpp.

¹⁰⁶ Ibidem, 130.lpp.

¹⁰⁷ JĀNIS ASARIS. Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Upīšu senkapos. In: ZASM par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem, 1992, 20.-23.lpp.,

¹⁰⁸ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

¹⁰⁹ ŠNĒ. Kādas sabiedrības portrets, 130.lpp.

¹¹⁰ ŠNĒ. Kādas sabiedrības portrets, 130.lpp.

¹¹¹ JĀNIS ASARIS. Vīriešu apbedījumi Sāraju senkapos. In: ZASM par arheologu 1992. un 1993. gada pētījumu rezultātiem, 1994, 15.-18.lpp., šeit 15.lpp

¹¹² IEVA CIMERMANE. Pārskats par 1960. gada izrakumiem Alsungas Kalniņos. LNVM AA 629

Spriežot pēc Sāraju senkopas atrastajām senlietām, precīzāk 32. (sievietes) un 24. (bērna) kapā atrastās bronzas važiņu rotas paliekas ar rombveida un monētveida piekariņiem un monēta – piekariņš pie vītā bronzas kaklariņķa, kas tika atrasts arī bērna apbedījumā, tiek datēts ar 11. gs. beigu un 13. gs. sākuma monētām norāda uz aptuveno pieminekļa hronoloģiju. Sāraju senkapu izmantošana sākusies aptuveni 11. gs. otrajā pusē vai 11./12.gs. mijā un turpinājusies vismaz līdz 13. gs. vidum un lielākā daļa vīriešu apbedījumu datējama ar 12. – 13.gs.

Kapulauki atklāj daudz ko vairāk par apbedījumu piedevu variācijām un hronoloģijām un var sniegt pierādījumus par radniecību, dzimumu un citiem sociālā statusa indikatoriem. Lai detalizēti varētu izpētīt katru no šiem indikatoriem, un iegūt kvalitatīvu analīzi, bieži vien ir nepieciešams pārbaudīt vismaz ap simts apbedījumu.¹¹³ Diemžēl kuršu apdzīvotajā teritorijā, neskatoties uz nelielo apbedījumu skaitu, Sāraju senkapi ir līdz šim plašāk pētītais aizvēstures beigu periodu kuršu kapulauks Latvijas teritorijā; otrs lielākais kapulauks ir Alsungas Kalniņu senkapi, kuros atklāti 36 apbedījumi. Spriežot pēc atrastajām senlietām, Sāraju senkapos kopumā vīriešu kapi ir 29, sieviešu 13 un 4 bērnu apbedījumi, to vidū 6 vīriešu dubultkapi un iespējams divi vīrieša un sievietes dubultkapi.¹¹⁴ Sociālā identitāte ir viens no galvenajiem kritērijiem sabiedrības organizācijas noteikšanā, savukārt visās sabiedrībās vecums un dzimums ir visaptverošākais kritērijs sociālās identitātes pazīmju noteikšanai.¹¹⁵ Lai uzzinātu kāda aizvēstures sabiedrībā dzīvojošā indivīda vecumu un dzimumu, var izmantot arheoloģisko materiālu, šajā gadījumā apbedījumu piedevas. Vecumu noteikt balstoties tikai uz senlietām ir grūtāk nekā dzimumu, jo parasti nav vecumam atbilstošu senlietu, bet gan dzimumam atbilstošu senlietu. Gadījumā, kad tiek pētīti ugunsapbedījumi (darbā pētāmajā laika posmā kuršiem galvenais mirušo apbedīšanas veids bija ugunsapbedījumi), jebkāda sistemātiska dzimuma, dzimtes un statusa noteikšana ir ļoti apgrūtināta, jo lielākajā vairumā ugunskapu no mirušā pētīšanai ir palikuši tikai pelni un sadedzinātas senlietas, kas līdz ar to ir sliktā kvalitātē. Konkrēti kuršu gadījumā vēl senlietas tiek ar nolūku salauztas, kas pētniecību apgrūtina vēl vairāk. Ja senlietas tomēr ir saglabājušās, arī tad ne vienmēr tās var atspoguļot dzimumu, jo, piemēram, ja tiek atrasta piedeva, kas varētu piederēt abiem dzimumiem, kā gredzens, sakta vai aproces, un nekas vairāk, tad tas par mirušā dzimumu un piederību kādam sociālajam slānim neko nevar pateikt.

¹¹³ MIKE PARKER PEARSON. *The Archaeology of Death and Burial*. Texas A&M University Press 1999, P.12.

¹¹⁴ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

¹¹⁵ GIDENSS. *Sabiedrības veidošanās*, 112.lpp.

Apbedījumi pārsvarā aizņem 1 – 3 m² lielu laukumu, nereti viens kapa bedres gals bija paplašināts. Kā arī konstatētas arī četras lielākas, gandrīz kvadrātiskas kapa bedres - dubultkapi, kuru platība sasniedz 5,5 – 6,0 m². Pēc līdzīgi dotā inventārā spriežot, kapa bedrēs guldīti vismaz divi mirušie. Bez līdzīgi dotā inventāra, kapu bedrēs sastopams pārsvarā pelnaina smilts ar sīku ogļiņu piejaukumu; kauli saglabājušies slikti.¹¹⁶ Kā rituālo tradīciju var uzskatīt nededzinātās senlietas, kuras kapa bedrē liktas pirms dedzināšanas, kad kapa bedrē guldīti mirušā kalcinētie kauli un kopā ar viņu sadedzināto priekšmetu atliekas.

Apbedījumu orientēšana noteiktā virzienā vairāk norāda kopējos kuršu reliģiskos uzskatus nekā individuālos uzskatus, jo lielākais daudzums apbedījumu uz orientēti vienā virzienā. Kapu bedres Sāraju senkapos lielākoties ir iegarenas, orientētas pārsvarā ZA-DR virzienā.¹¹⁷ Kapu orientācija ir svarīgs reliģisko uzskatu reprezentācijas veids.¹¹⁸ Iespējam šādai kapu orientācijai ir kāds kosmisks sakars, saistībā ar saules norietēšanu un uzaušanu. Iespējams, ka kuršiem saules simbols ir bijis zīmīgs sakarā ar nāvi un pēcnāves dzīvi.

Sāraju senkapos visi apbedījumi, izņemot 24. kapu, kas ir bērna apbedījumi, ir ugunskapi.¹¹⁹ Mirušo sadedzināšana uz sārta arī var tikt interpretētā ar saules, gaismas simboliku, kur sārts ar siltumu un gaismu simbolizē sauli. Saule aust, līdz ar to pasauli piepilda gaisma un dzīvība, gaisma ir dzīvības simbols, bet saulei norietot, pasaule aizmie, dzīvība it kā beidz eksistēt vai "aizmiegt". Tā arī mirušā sadedzināšana uz sārta simbolizē to kā dzīvība noriet, pazūd vai beidz savu eksistenci tāpat kā saule. Kad liesma nodziest un ir palikuši tikai pelni, tas nozīme, ka šī dzīvība ir aizgājusi, norietējusi kā saule, jo arī ugunskura liesmas parasti nodziest lēnām, tāpat kā lēnām noriet saule.

Interesi izraisa 24. kaps, kurā apglabāts bērns, kura mirstīgās atliekas nav dedzinātas, bet ir skeletapbedījums. Ja ņem vērā, ka pārējie trīs bērnu apbedījumi ir ugunsapbedījumi, tad iespējams, ka tas ir kāds sociāls iemesls. Bet nevar noliegt, ka tas ir bioloģiska rakstura iemesls. Saistībā ar to, ka bērna ķermenim tauku saturs ir mazāks, nekā pieaugušajam, līdz ar to, bērna kremēšana ilgst trīs reizes ilgāk, nekā pieauguša indivīda kremēšana. Šī iemesla dēļ, bērns varēja tikt kremēts kopā ar pieaugošajiem vai arī apbedīts skeletkapos,¹²⁰ kā tas ir Sāraju senkapos 24. kapa bērna apbedījuma gadījumā.

¹¹⁶ ASARIS. Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Upīšu senkapos, 20.-23.lpp., šeit 20. lpp.

¹¹⁷ ASARIS. Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Upīšu senkapos, 20.-23.lpp., šeit 20. lpp.

¹¹⁸ PEARSON. The Archaeology of Death and Burial, P.6.

¹¹⁹ ASARIS. Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Upīšu senkapos, 20.-23.lpp., šeit 20. lpp.

¹²⁰ ZARIŅA. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija, 65.lpp.

Sāraju senkapiem raksturīga iezīme ir samērā lielais vīriešu apbedījumu skaits (63%) un tajos līdzīgi doto priekšmetu, īpaši ieroču, daudzums un dažādība. Arī Alsungas Kalniņos lielākā skaitliski lielākais īpatsvars bija vīriešu apbedījumi. No ieročiem visizplatītākais ir dzelzs uznavas šķēpi, kuri atrasti 22 no 29 vīriešu apbedījumiem, divos apbedījumos (25.,35. kaps) līdz pat četriem eksemplāriem vienā apbedījumā. Pēc tipoloģijas visizplatītākie ir šķēpi ar vidēji garu, lejasdaļā rombveida, pret smaili stieptu lapu un vidēji garu vai garu, tievu uznavu, retāk sastopami lapasveida šķēpu gali ar garu uznavu un tieši kuršu teritorijā izplatītie īsie šķēpu gali ar šķērsriezumā kvadrātisku lapu un profilējumu kakliņa daļā. 18 vīriešu apbedījumos konstatēti arī dažādi iedzītņi šķēpu gali, atrasti līdz trijiem vienā kapā. Kapā parasti tie likti pa vienam, izņemot divus gadījumus (1., 40. kaps), kad vienā apbedījumā atrasti divi šķēpa gali.¹²¹ Sāraju senkapos vīriešu apbedījumos ir novērojams liels divasmens zobenu skaits – kopumā 14 zobeni atrasti 10 vīriešu apbedījumos, bet to detaļas (šķērši, pogas, maksts uzgaļi) vēl piecos apbedījumos.¹²² Tipoloģiski dominē kuršiem raksturīgie zobeni ar trīs vai piecdaļu pogu, bet divos gadījumos, ar sedlveida pogu, kas ir hronoloģiski nedaudz vēlāka. Septiņos vīriešu un vienā bērna kapā par ieročiem izmantoti dzelzs āvas cirvji, kuri tipoloģiski ir līdzīgi, bet atšķiras pēc izmēriem.¹²³

Kā nākamā atradumu kategorija, kas Sāraju senkapos ir atrodamā vīriešu apbedījumos, bez ieročiem un bruņojuma, ir zirglietas, kas ir raksturīgi kuršu vīriešu apbedījumiem. Zirglietas atrastas 18 apbedījumos. Lielāko daļu veido dzelzs un bronzas iemauktu siksnu sadalītāji, siksnu galu apkalumi, pieši, kā arī dzelzs divposmu laužņi un dzelzs kāpslis. No sadzīves priekšmetiem, kas dominēja vīriešu apbedījumos jāmin gan saimniecībā, gan cīņā izmantojamie naži, lirasveida un ovālās šķīlamdzelzis, dzelzs slēdzenes un atslēgas, kā arī tradicionālās dzeramo ragu bronzas apmales vai to fragmenti.¹²⁴ No tipiskiem darbarīkiem atzīmējamas dzelzs izkaptis, kuras sastopamas pat līdz piecām vienā apbedījumā.¹²⁵ Rotaslietas vai to fragmenti atrasti 15 vīriešu apbedījumos. Šo rotu vidū dominē dažāda veida bronzas gredzeni, kuri atrasti 12 kapos. Bez gredzeniem atrastas bronzas pakavsakatas ar rēdžu, daudzskaldņu vai zvērgalvu galiem, vīto bronzas kaklariņķu fragmenti un bronzas aproces ar paplašinātu

¹²¹ ASARIS. Vīriešu apbedījumi Sāraju senkapos, šeit 16. lpp.

¹²² JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

¹²³ ASARIS. Vīriešu apbedījumi Sāraju senkapos, šeit 17. lpp.

¹²⁴ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

¹²⁵ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

vidusdaļu un zvērgalvu galiem. 11 vīriešu kapos atrasti arī kuršiem raksturīgie miniatūrpriekšmeti.¹²⁶

Sāraju senkapos konstatēti ar tirdzniecību saistīti priekšmeti. Astoņos vīriešu apbedījumos atrasti bronzas atsvariņi, viena bronzas atsvaru kārbīņa, saliekamo svariņu mehānismu fragmenti un bronzas svariņu kausiņi.¹²⁷ Šie ar tirdzniecību saistītie priekšmeti pārsvarā atrodami bagātākajos vīriešu apbedījumos, kuru inventārs pārsniedz 25 senlietu vienības. Kā unikāls atradums jāmin vīrieša kapā atrastā ar bronzas sloksnītēm apkaltā dzelzs skārds slokšņu bruņucepure un otras, analogas bruņucepures fragmenti iegūti kā savrupatradumi aramkārtā. Par iespējamām bruņukrekla paliekām, kas līdz šim kuršu apdzīvotajā teritorijā nebija konstatētas, uzskatāmas 20.kapā atrastās, vidēji 2x6 cm lielās dzelzs skārda plāksnītes un kuru kopskaits pārsniedz 60.¹²⁸

Sieviešu kapu skaits Sāraju senkapos ir salīdzinoši mazāk nekā vīriešu, līdz ar to arī senlietu klāsts ir mazāks. No kapu piedevām minami vītie bronzas kaklariņķi un to fragmenti, bronzas lentveida aproces, pakavsaktas, gredzeni, spirālīšu un važiņu fragmenti, dzelzs naži un īlēni. Īpaši jāizceļ 32. kapā atrastās bronzas važiņu rotas paliekas ar rombveida un monētveida piekariņiem. Tāda monēta – piekariņš pie vītā bronzas kaklariņķa atrasts arī bērna apbedījumā.

Bez apbedījumu piedevām, ko deva līdzī mirušajam kā viņam piederošos priekšmetus, mirušajam aizkapa pasaulē priekšmetus līdzī varēja dot arī tuvinieki kā ziedojumus. Tuvinieku ziedojumi var simbolizēt mirušā ciešos sakarus ar pārējo ģimeni, tas varētu būt visvienkāršākais izskaidrojums. Šie ziedojumi var arī simbolizēt to, ka mirušais ir aizgājis pāragri vai kādu netipisku iemeslu dēļ, un ar ziedojumu palīdzību tuvinieki cer panākt to, ka dievi uzņems mirušo aizsaules pasaulē. Ir iespējams, ka miniatūrie priekšmeti bija simbols, reprezentācija no tuviniekiem, ka mirušajam bija vai nu gaidāms bērns vai bija jau ir bērns. Bet visdrīzāk, ziedojumi apbedījumos norāda uz mirušā augsto stāvokli kādā dzimtā vai individuālu augstāko stāvokli konkrētajā sabiedrībā. Var spriest, ka 11 vīriešu kapos atrastie miniatūrpriekšmeti un sievietēm raksturīgās bronzas lentveida aproces, kā arī dažādu piekariņu un važiņu atradumi vīriešu apbedījumos varētu norādīt uz mirušā tuvinieču ziedojumiem.

Balstoties uz kuršu vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos konstatēto sociālo stratifikāciju, var droši apgalvot, ka kuršu sabiedrība nebija egalitāra sabiedrība. Pēc nevienlīdzīgā kapu piedevu

¹²⁶ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

¹²⁷ JĀNIS ASARIS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Sāraju senkapos. 1989.g. LNVM AA584

¹²⁸ ASARIS. Vīriešu apbedījumi Sāraju senkapos, šeit 17. lpp.

izvietojuma, var droši apgalvot, ka kuršu sabiedrībā ir bijusi sabiedrības diferenciacija. Lai gan uz to iespējams var norādīt pilskalnu apbūve, telpiskā organizācija, jo celtnes pilskalnās ir bijušas vienādas t.i. nav bijušas kādas īpašas celtnes, kas izceltos uz citu fona, tomēr apbedījumi norāda uz pretējo. Iespējams, ka kurši vadonības sabiedrības modeli ir saglabājuši līdz pat 13. gadsimtam. Šajā laikā visaugstākā nozīme bija svešzemju sirojumos un vietējos karos pierādīt spējīga sirotāja un karotāja spējas un uz to norāda lielais ieroču, rotu, darbarīku un tirdzniecības preču skaits apbedījumos. Vīriešu apbedījumi parasti bija piedevām bagātāki nekā sieviešu apbedījumi, kas norāda uz veiksmīgiem sirojumiem, personīgo bagātību un varu. Arī kuršu tradīcija sadedzināt savus mirušos norāda uz kuršu pēcnāves uzskatiem. Pēc piedevām, kas bija saglabājušās ugunskaļos, var secināt, ka sadedzināja visu sabiedrības locekļus, neskatoties uz dzimumu, vecumu vai statusu sabiedrībā, visi ievēroja reliģiskos uzskatus un likumus.

3. SOCIĀLĀ ORGANIZĀCIJA UN SOCIĀLĀS ATTIECĪBAS KURŠU SABIEDRĪBĀS VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ

Šajā darba nodaļā kuršu sabiedrības organizācijas un sociālās attiecības tiks pētītas un apskatītas balstoties uz rakstītajiem avotiem, kuros kurši ir pieminēti vai aprakstīti. Tiks apskatīta kuršu pētniecība Latvijas arheoloģijas historiogrāfijā. Nodaļas noslēgumā būs teorētisks un hipotētisks kuršu sabiedrības sociālo grupu raksturojums.

3.1. Rakstīto avotu liecības par sociālo organizāciju un sociālajām attiecībām

Pirmās ziņas par kuršu apdzīvotajām vietām un pilīm ir lasāmas jau no 9. gs. avotiem. Par kuršu pilīm stāsta Ziemeļu apustuļa Ansgara dzīves gaitu pierakstītais **Rimberts** tā sauktajā **Rimberta hronikā par Sv. Anskara dzīvi jeb “Vita s.Anskarii”**.¹²⁹ Hronikā tiek apskatīta Anskara kā misionāra darbība un Latvijas vēstures pētīšanai visnoderīgākā un izcilākā ir hronikas 30. nodaļa, kurā ir atrodamas ziņas par kuršu zemēm. Hronikā ir lasāms par kuršu sīvām cīņām ar skandināvu sirotājiem 9.gs.

Ansgara pirmā misija Zviedrijā, kā arī viss misijas laiks bija neveiksmīgs. Kamēr būdams bīskaps Hamburgas – Brēmenes bīskapijā, 845. gadā Hamburgu nopostīja dāņu valdnieka Horika I karaspēks, nodedzinot Hamburgas katedrāli. Kā savu misijas centru Zviedrijā Ansgars bija izvēlējies tirdzniecības pilsētu Birku, kas bija viens no skandināvu tirdzniecības punktiem no 8. – 10. gadsimtam Pilsēta atradās uz Bjerkes salas Melara ezerā. Uz šīs salas tika uzcelta pirmā kristīgā baznīca Zviedrijā.¹³⁰ Bet uzzinot par Hamburgas nodedzināšanu, zviedri no Birkas padzina savus misionārus.¹³¹

Kad Anskars Zviedriju apmeklēja otro reizi, starp 852. – 854. gadu¹³², viņš satikās ar Birkas karali Olavu, kurš atļāva pilsētā atrasties vienam katoļu mācītājam, bet tomēr Anskara misija Ziemeļeiropā nebija ļoti veiksmīga – tika uzbūvētas divas baznīcas un Zviedrijā atļāva uzturēties vienam kristīgās ticības misionāram.

Latvijas vēstures pētniecībai Rimberta hronika par Sv. Anskara dzīvi svarīgo informāciju sniedz tieši 30. hronikas nodaļa, kurā ir lasāms par Zviedrijas karaļa karagājienu uz kuršu apdzīvoto teritoriju. Hronikā ir minēts, ka kurši ir kādreiz bijuši zviedriem pakļauti, bet bija

¹²⁹ ARVEDS ŠVĀBE. Straumes un avoti. Rīga 1938, 46.lpp.

¹³⁰ Pieejams: <https://www.britannica.com/place/Birka> (skatīts: 22.05.2020.)

¹³¹ ŠVĀBE. Straumes un avoti, 45.lpp.

¹³² Ibidem, 45.lpp.

sacēlušies, jo negribēja būt kāda pakļautībā. Dāņi to uzzinājuši, arī gribēja sirot kuršu zemēs un pašus kuršus pakļaut.

Tālākais hronikas fragments ir ļoti svarīgs, jo tur hronikas autors, rakstot par kuršu apdzīvotajām zemēm, izmanto apzīmējumus “Regnum[...]quinque ...civitates[...]”¹³³, kas nozīmē “karaļvalstis” un “pieci ... nocietinājumi, pilis, pilsētas vai pilsapgabali”. Tātad hronikas autors norāda, ka kuršiem ir bijusi karaļvalsts vai valsts, kurai ir bijušas piecas pilis vai pilsapgabali.

Kurši dāņus uzvarējuši, ieguvuši daudz zeltu, sudraba un citu kara laupījumu. Par kuršu uzvaru pār dāņiem uzzinājis zviedru karalis Olafs, savāca lielu karaspēku un ieradās kuršu apdzīvotajos apgabalos, lai pierādītu savu varenību un pakļaut kuršus, ko dāņi nebija varējuši izdarīt. “Vispirms viņi negaidīti ieradās pie kādas šīs valsts pils, ko sauca par Zēburgu. Tur atradās 7000 kaujas spējīgu cīnītāju. Tur nonākuši, viņi to pavisam nopostīja, izlauņja un nodedzināja.”¹³⁴ Atstājuši savu floti tur pat, dāņi devās tālāk, piecu dienu gājienā, uz kuršu pilskalnu Apoli, ko aizstāvējuši 15000 karavīri. Redzot, ka kurši nevarēs uzvarēt, viņi ierosināja noslēgt mieru ar uzbrucējiem. Kurši apsoltja dāņiem atņemto zeltu un ieročus, kā arī pusemārciņu sudraba no katra vīra, kas atrodas aplenkajā pilsētā. Tāpat kurši apņēmas maksāt kunga tiesu Zviedrijai, kā to bija darījuši iepriekš un atzīt par saviem pavastniekiem. Kurši atdeva arī 30 ķīlniekus.¹³⁵

Rimberta hronika Latvijas vēstures, bet galvenokārt Kurzemes un kuršu vēstures pētniecībā, jo sniedz ziņas par to, ka kuršiem 9. gadsimta vidū bija pieci valstiski veidojumi, bet neviens no tiem neveidoja vienotu kuršu valsti. Saskaņā ar rakstītajiem avotiem, kuršiem bija šādas zemes – Vanema, Ventava, Bandava, Piemare, Duvzare, Ceklis, Pilsāts, Megava un zeme starp Skrundu un Zemgali. Iespējams, ka 9. gadsimta minētās valstis bijušas Pilsāta, Megava, Duvzare, Ceklis un Piemare.¹³⁶ Hronikā ir pieminētas civitātes, un par civitātēm ģermāņi ir saukuši mazas valstiņas, kam ir bijis savs kungs vai militārais vadonis.¹³⁷ Ļoti maz ticams, ka visus kuršus ir pārvaldījis viens valdnieks, jo kuršiem nekad nebija izveidota vienota

¹³³ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm. 9. – 13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga 2015, 16. lpp

¹³⁴ MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm, 15. lpp

¹³⁵ ŠVĀBE, Straumes un avoti, 47.lpp.

¹³⁶ JĀNIS ASARIS, VITOLDS MUIŽNIEKS, ARNIS RADIŅŠ. Kurši senatnē. Rīga 2008, 139.lpp.

¹³⁷ ŠVĀBE, Straumes un avoti, 48.lpp.

valsts, tāpēc minētie kungi vai vadoņi ir pieminēto zemju vadoņi vai vienkārši persona ar sociāli augstāku statusu kādā no kuršu pilskalniem.

Kā viens no nozīmīgākajiem avotiem, kas sniedz ieskatu kuršu sabiedrībā ir **Egila sāga**.¹³⁸ Egila sāgas 46. nodaļa vēsta par Egila un viņa brāļa Torolfa sirojumu Kursā ap 925. gadu. Egils un viņa brālis Torolfs, kuri lielā labklājībā, dzīvojošu pie Tores, bet pavasarī sagatavojuši laivas un savākuši vīrus, devās uz austrumiem, kur tie karoja un siroja, iegūstot lielus laupījumus. Tā sirojot, abi nonāca mūsdienu Latvijas teritorijā Kurzemē. Nonākuši Kurzemē, tie parakstīja miera līgumu uz pusmēnesi, ko izmantoja tirdzniecībai, bet kad šis pusmēnesis bija beidzies, nodevās atkal karošanai un laupīšanai. Kādā dienā skandināvi izcēlās kādas upes grīvā, kas visticamāk bijusi Venta¹³⁹, kuru ieskāvis plašs un biezs mežs.

Sirotāji sadalījušies divās grupās, “[...] kopā pa divpadsmit vīriem, viņi devās sirojumā. Gājiens nebija ilgs pa mežu, kur tie nonāca pie apdzīvotas vietas/ ciema. Vikingi laupīja un slepkavoja cilvēkus, vairums bēga prom, un neviens nepretojās.”¹⁴⁰ Šis fragments norāda uz to, ka uz sirojumu kopā devušies aptuveni divdesmit vīru, kuri pēc tam sadalījušies divās grupās, tātad katrā grupā aptuveni 10 cilvēkiem, kas teorētiski nav liels skaits, bet ja tic vispārpieņemtajam uzskatam, ka skandināvi, kas devās vikingā bija nežēlīgi un ļoti labi karotāji, tad iespējams, ka šis skaitlis varētu būt pietiekams, lai iebiedētu veselu ciemu. No šī apgalvojuma izriet arī otrais novērojums - ciems un ciema lielums. Šis ciems, kurā iebruka Torolfs un viņa vīri nepretojās un daudzi ciema iedzīvotāji bēga projām, kas norāda uz iespēju, ka šis ciems ir bijis parasts zemnieku ciems, bez karavīriem vai jebkāda militāra spēka. Arī apgalvojums, ka “gājiens nebija ilgs pa mežu, kur tie nonāca pie apdzīvotas vietas/ciema” varētu norādīt uz apdzīvotas vietas tuvu atrašanos ūdenstilpnēm. Aizvēstures pētniecībā tā nav neierasta parādība, ja ņem vērā, ka lielākā daļa aizvēstures sākuma, paleolīta, mezolīta un neolīta apmetnes tika pārsvarā veidotas ūdens tilpnes tuvumā. Arī tālākajos aizvēstures periodos, bronzas un dzelzs laikmetā, lai gan apmetnes kļuva biežākas, un līdz ar dzīvnieku domesticēšanu un lauksaimniecību, vairs nebija nepieciešams uzturu iegūt no medībām un zvejniecību, apmetnes tāpat tika veidotas ūdens tilpņu tuvumā, kā vienu no iemesliem var minēt tirdzniecību vai zvejniecību, kā pārtikas iegūšanas veidu, vai upe kā pārvietošanās ceļš.

¹³⁸ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm. 9. – 13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga 2015., 50. lpp.

¹³⁹ MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm, 63. lpp.

¹⁴⁰ Ibidem, 55. lpp.

Tālāk sāga pievēršas Egilam, kurš ar saviem divpadsmit vīriem bija izgājis cauri mežam, kur tiem atklājās plaši lauki un celtnes. Netālu no viņiem atradusies kāda lauku sēta, kurai vikingi pietuvojušies, redzējuši, ka nav neviena mājās, nodevušies laupīšanai. Lauku sētā bijušas daudzas ēkas un laupījuši visu, kas nebijis piesiets. Kad Egils un viņa vīri beiguši laupīt, jau tikuši prom no sētas, “[...] starp tiem un mežu bija sapulcējies karaspēks, lai uzbruktu viņiem. Starp krūmāju un viņiem atradās augsts mieta žogs. Egils lika sekot sev gar žogu tā, lai, viņiem pārvietojoties, tie nevarētu uzbrukt ar visu spēku. Egils gāja pa priekšu, aiz viņa pārējie tik cieši, lai starp viņiem nevarētu iespraukties. Kurši uzbruka viņiem neatlaidīgi, visvairāk ar šāviņiem un metamajiem šķēpiem, bet izvairījās stāties tuvciņā. Pārvietojoties gar žogu, Egils ar savējiem nepamanīja, ka arī no otras puses atradās žogs, kas neļāva doties tālāk. Kurši iespieda ielenktos sprostā un no žoga ārpuses uzbruka caur mietiem ar duramiem šķēpiem un zobeniem, citi meta drēbes uz viņu ieročiem.”¹⁴¹ Pēc šī fragmenta var izprast sekojošās lietas: 1. Egils izejot cauri mežam nonāca līdzenumā, kurā atradās celtnes. Sāgā nav minēts, kāda veida līdzenums tas ir, bet iespējams, ka tas varēja būt labības lauks vai līdzenums lopu ganībām. 2. Var tikai minēt, ka tās celtnes, kas tiek minētas kopā ar līdzenumu ir pilskalns, jo blakus atradusies lauku sēta, kas varētu būt bijusi piesaistīta pilskalnam. 3. Lauku sētā neviena nav bijis, bet tā kā mājās vēl bija daudz mantu, lauku sēta pamesta nebija. 4. Egilu un viņa karaspēku sagaidīja kuršu karaspēks, gatavs cīnīties. Tas nozīmē, ka kurši jau laikus zinājuši par vikingu ierašanos un paspējuši pabrīdināt sētas iemītniekus. Ja tā, tad ir iespējams, ka celtnē līdzenumā ir bijis pilskalns, no kura labi var pārredzēt apkārtni. 5. Kauja sētā norāda uz kuršu militāro sagatavotību. Izvairīšanās no tuvciņas, bet iedzīšana strupceļā ir laba kaujas taktika.

Kauju vikingi zaudēja, kurši kaujā viņus smagi ievainoja, sagūstīja un aizveda uz lauku sētas galveno, dzīvojamo ēku. Tur sētas saimnieks, kurš bija varens un bagāts vīrs, apspriedās ar savu dēlu, ko ar gūstekņiem darīt tālāk. Saimnieks gribēja iebrucējus nogalināt uzreiz, bet dēls atrunāja no šāda lēmuma, jo spīdzināt tumsā nebūšot prieks, tāpēc jāpagaida līdz rītam. Kad apspriede bija beigusies “[...] viņus stipri sasēja un iesprostoja kādā ēkā. Egila rokas un kājas piesēja pie kāda staba. Pēc tam ēku stipri aizslēdza un kurši sagāja istabā, kur ēdot un iedzerot kopīgi izklaidējās.”¹⁴² Te lasāms par tēva un dēla attiecībām, kas dod nelielu ieskatu kuršu sociālajās attiecībās. Sētas saimnieks ir bagāts, un viņam ir liela vara, kā jau saimniekam, bet viņš tomēr uzklausa un beigās arī paklausa sava pieaugušā dēla padomam.

¹⁴¹ MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm, 55. lpp.

¹⁴² Ibidem, 56. lpp.

“Egils raustīja stabu, spiezdami pret to, kamēr izkustināja no grīdas (klona), līdz tas apgāzās.”¹⁴³ Tālāk Egils atbrīvojās no saitēm un ar zobiem atraisīja saites, ar kurām bija sasiets un atbrīvoja arī savus cīņu biedrus.

Pēc tam, kad visi bija atbrīvoti, vikings lūkojās, kā no ēkas izklūt ārā. “Ēkas bija no resniem baļķiem, bet tās viens gals bija no plāniem dēļiem. Viņi tad gāza pret to un izlauza. Tad viņi iekļuva citā ēkā, kurai arī bija baļķu sienas. Tur zem kājām viņi dzirdēja vīriešu sarunas. Pārmeklējot apkārtni, viņi atrada grīdā durvis, ko atvēra, un zem tām bija dziļa bedre.”¹⁴⁴ Minētajā bedrē Egils atrada trīs dāņus, tēvu vārdā Oge un divus viņa dēlus. Viņus visus trīs kurši bija saņēmuši gūstā. Visu ziemu pret vecāko Ogi kurši izturējušies labi, iecēluši pat labā amatā -par saimniecības pārzini, bet abus viņa dēlus turēja kā vergus un izturējās pret tiem slikti. Fragmentā minēta vergu turēšana. Interesanti, ka vecākajam no vergiem iedeva nozīmīgu amatu, kamēr divi jaunākie pildīja verga pienākumus. Iespējams tas parāda kādi bija kuršu uzskati saistībā ar vecumu, godā tika turēts vecāks vīrietis, dzīves pieredzes un gudrības pilns. Bet tik pat labi šis varēja būt izņēmums, un vecumam nebija tik liela nozīme, cik dzīvē sasniegtajam.

Sāga noslēdzas ar to, ka Egils palīdz Ogem un viņa diviem dēliem izbēgt no ieslodzījuma kuršu lauku sētā. Tieši sāgas nobeiguma daļā ir Latvijas, bet it īpaši kuršu vēstures pētniecībai tik nozīmīgais lauku sētas apraksts. Pirms aizbēgšanas, Egils nolemj nodedzināt vienu no lauku sētas ēkām, pa ceļam nogalinot arī kalpotājus, kas atradušies pārējās ēkās. Rezultātā sāga beidzas kuršiem nelabvēlīgi. Egils nogalina visus kuršu, kas atradās ēkā, ēka iebruka un nogalināja visus, kas bija iekšā. Beigās Egils ar trīs dāņiem atgriežas upes krastā, satiekas ar brāli Torolfu un turpina sirojumus, šoreiz Oge un viņa dēli Egila pavadoņībā(sāgā nav teikts, cik Egila vīri izdzīvoja). Pēc šīs sāgas sniegtajām ziņām var novērot to, ka 10. gs. sākumā kuršu apdzīvotie ciemi sastāvējuši no atsevišķām sētām, kurās ietilpa ēkas ar dažādu nozīmi un pielietojumu. Neliels ieskats tiek dots savstarpējās attiecībās starp bagātu zemnieku saimnieku un viņa dēlu. Tiek pieminēta vergu turēšana, kas arheoloģiskajos pētījumos nav pierādāma, tādēļ ir svarīgi šādi vēstures avoti.

Bagātā zemnieka lauku sēta visdrīzāk atradusies aiz jūrmalas mežiem iekoptā laukā. Sāga ir devusi nelielu ieskatu sētas izkārtojumā. Ap sētu ir bijis stingrs mietu žogs, kas, iespējams,

¹⁴³ MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm, 56. lpp.

¹⁴⁴ Ibidem, 56. lpp

kalpojīs gan kā robeža starp sētu un pārējo lauku, kas kā aizsardzības līdzeklis, kā šajā gadījumā pret vikingu iebrukumiem.

Kad Egils un viņa vīri tika sagūstīti, viņi tika ieslodzīti kādā celtnē, kas sastāvēja no trīs daļām. Šajā ēkā ir pieminēta klona grīda, sienas bijušas no resniem baļķiem, ar vienu sānu, kurš bijis no plāniem dēļiem, ko viegli varēja izlauzt. Sāgā Egils darbojies vēl trīs veida celtnēs, kopā sāgā lauku sētā pieminētas 4 celtnes.

Otrā ēka, kur Egils atrada trīs dāņus, ir bijusi ar pagrabu, kur dāņi bija turēti ieslodzījumā. Arī šai ēkai bijušas baļķu sienas un viena siena, ko varēja viegli izlauzt, tātad arī no plāniem dēļiem. Arheoloģiski Talsu pilskalnā tika atrasta ēka, kurai bijis ierīkots pagrabs. Tā ir bijusi nevienmērīga, līdz 1,5 m. dziļa bedre, uz kuru varēja nokāpt lejā pa piecām, zemē ieraktām, 13 – 18 cm augstām, no akmeņiem veidotām un koka dēļiem apsegtām kāpnēm.¹⁴⁵

Tiek pieminēts arī labības šķūnis, kas atradies blakus ēkai ar pagrabu, un no kā varēja viegli izklūt ārā.

Sāgā tiek pieminēta augštelpa, kurā gulējis mājas saimnieks, kas, iespējams, ir bijuši bēniņi. Ēkai, kurā atradusies augštelpa vai bēniņi, ir bijusi arī zemgrīdas mantnīca, kur atradusies zemnieka mantu glabātuve, pilna ar dārglietām un daudz sudraba.

Skriedams atpakaļ uz zemnieka sētu, Egils novēroja kā vergi nesa ēdiena traukus no vārāmā nama uz istabu. Par šo telpu ir nedaudz plašāks apraksts, nekā par visām iepriekš minētajām telpām. Šī istaba tiek minēta kā dzīru norises vieta, tātad tai ir bijis jābūt salīdzinoši lielai telpai, lai tajā var ietilpt liels skaits cilvēku. Tiek pieminēts arī pavards, virs kura atradās katli, kuros turēja siltumā ēdienu. Ja ņem vērā, ka tika pieminēts vārāmais nams, kas varēja kalpot kā atsevišķa telpa, atsevišķs nams, kurā tika gatavots ēdiens, tad ēdiens grāpjos tika atnests uz šo istabu un pakārts virs pavarda, lai turētos siltumā. Pieminēta interesanta nianse – “[...] namā kurējās pavards, [...] Tur bija sanesti gari sīkbaļķi/koki, kurus pēc paražas dedzināja no viena gala, kamēr viss koks sadega.”¹⁴⁶ Pēc šī fragmenta var noprast, ka pavardā uguns tika dedzināta ar vienu baļķi, vai, iespējams, vairākiem, baļķiem dedzinot tos no viena gala, līdz tas nodega. Interesanti, ka tā ir pieminēta kā paraža, tātad uguns dedzināšanai ir bijusi kāda garīga nozīme (laikā, kurā ir minēti notikumu, ap 10. gs. sākumu, kurši savus mirušos kremējuši, tātad ugunij ir bijusi garīga un reliģiska nozīme). Istabai ir bijis tāšu jumts, ko Egils nodedzinājis,

¹⁴⁵ KARNUPS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1937.g., 76.lpp.

¹⁴⁶ MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm, 57. lpp.

pieminētas arī jumta kārtis, kas jumtam degot bija sagāzušās un neļāva kuršiem izkļūt no degošās istabas.

Latviešu arhitekts Pauls Kundziņš ir analizējis Egila sīgā attēloto zemnieka lauku sētu un balstoties uz etnogrāfisko materiālu, raksturojis Kurzemes sētu. Baļķu celtnē, kur tika ieslodzīti vikingi, ir bijusi celtnē ar trīs telpām – telpa, kur Egils tika piesiets pie staba, kas varēja būt ārdū konstrukcijas atbalsts, bija rijas telpa, kam bija atbilstoša izturīgā baļķu apbūve. Nākamā telpa, kur nokļuva Egils, izdauzot vājo dēļu sienu, bija piedarbs ar pagrabu, un trešā telpa, kas sīgā nosaukta par labības šķūni, būs bijusi gubenis, kur saveda sienu, un no kā bija viegli izkļūt laukā.¹⁴⁷

Baļķu celtnē minētā vājās dēļu sienas varējušas būt no šķeltiem un apmestiem kokiem, galdiem, taisītas un cieši nostiprinātas durvis, kas veda no rijas uz piedarbu un no tā uz gubeni. Tās būs bijušas tās durvis, ko vikingiem izdevies viegli izlauzt, lai izkļūtu laukā.¹⁴⁸

Sīgā minētā celtnē ar augštelpu jeb bēniņiem un mantu glabātuvi zem tās, pēc Kundziņa domām, ir bijusi klēts ar izbūvētu augšstāvu, kur gulējis saimnieks. Lielais miestiņa dzeramkauss, ko kā simbolisku laupījumu sev līdzī paņēma Egils, pēc arhitekta domām ir bijis liels koka alus kauss.¹⁴⁹

Sīgā minētais vārāmais nams, ir bijusi gulbūves vientelpa, kur varēja ierīkot vairākus pavardus, kuros dedzināt garos kokus, un kurā tika gatavots ēdiens, kas pēc tam bļodās nests uz istabu. Istaba tiek aprakstīta kā savrupceltnē. Uz to norāda kuršu nespēja atrast citu izeju, kad Egils bija aizdedzinājis istabas jumtu, līdz ar to istabas celtnē citas telpas nav bijušas. Šīs telpas jumtam bija īpaši minēti jumta koki un seguma sastāvā tāss.¹⁵⁰

Ja spriež pēc tā, ka saimnieks sīgā ir minēts bagāts, viņa sētā pieminētas ir vairākas celtnes, un vienā no celtnēm ir bijis pagrabs pilns ar sudrabu un dārglietā, no tā var droši secināt, ka sētā vēl bez minētajām celtnēm ir bijušas vēl citas. Arī sīgā norādījums, ka “Tur bija daudz ēku [...]”¹⁵¹ norāda uz vēl citu ēku esamību lauku sētā. Mājlopu turēšana vēlajā dzelzs laikmetā jau bija daļa no ikdienas, līdz ar to kā vēl viena no ēkām ir bijusi kūts, varēja vēl būt klētis pārtikas vai apģērba uzglabāšanai, vai vasarā vieta, kur gulēt. Sētā varēja vēl būt pirts, lai gan par tādu nav saglabājušās, vai nav atrastas arheoloģiskas liecības tieši kuršu apdzīvotajā

¹⁴⁷ PAULS KUNDZIŅŠ. Latvju sēta. Sundbyberg 1974, 30. lpp.

¹⁴⁸ Ibidem, 30.lpp.

¹⁴⁹ Ibidem, 30.lpp.

¹⁵⁰ Ibidem, 31.lpp.

¹⁵¹ MUGURĒVIČS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm,55. lpp.

teritorijā, pirts ir pirmo reizi minēta Indriķa hronikā kā vieta, no kurienes iznāca lībieši un ar tuvējo Daugavas ūdeni nomazgāja kristīgo ticību.¹⁵²

Egila sāga kā vēstures avots parasti tiek apskatīts kā kuršu lauku sētas autentisks raksturojums, bet bez sētas raksturojums, šī sāga sniedz ieskatu par 10. gs. kuršu zemnieku. Lai gan sāga ļoti necīgi norāda uz zemnieku dzīvi, tomēr ir atrodami daži zīmīgākie apraksti un norādījumi. Zemnieks ir bijis turīgs, uz ko norāda jau lauku sēta vien, ar vairāk nekā divām ēkām. Savu bagātību zemnieks droši vien ieguvis tirgojoties pats, dodoties pa upi, gan pa zemes ceļiem tālāk uz iekšzemi, gan pa upi nokļūstot atklātā jūrā, kur ceļš tālāk varēja vest uz kādu no Skandināvijas valstīm, piemēram, Gotlandi, vai tirgojoties ar iebraucējiem. Bagātību zemnieks uzkrājis naudā, sudrabā un citos dārgumos, kas glabājusies klēts mantu glabātuvē. Saimniekam ir bijis savs karapulks, kas varēja būt zemnieka pārējā ģimene un sētas iemītnieki.

Zemniekam netrūka arī ērtības. Augštelpā, kuru Egils izlaupīja, darbojās kalpotāji, kuri klāja vīru gulvietas, vairākkārt tika pieminēti gaismas objekti kā sveces, ko Egils turēja rokās, kad devās jau uz iepriekš minēto augštelpu. Kalpotāji sēgā nesa bļodas ar ēdienu, istabā uz pavarda karājās katli ar ēdienu. Sēgā var gūt nelielu ieskatu arī par kuršu dzīrēm, kas notikušas visai līksmi, jo dzīrotāji nemaz no sākuma nepamanīja, ka telpa, kurā atrodas, deg.

Īpaši jāizceļ vergu turēšana, kas noteikti norāda uz zemnieka turību. Vergi varēja tikt iegūti kuršiem dodoties sirojumos uz citām zemēm vai arī, kā sēgā attēlotie trīs dāņi, kas tika sagūstīti kuršu apdzīvotajās teritorijās. Pret vienu no dāņiem, kas bija vecākais, kurši izturējušies labāk, nekā pret viņa diviem dēliem, kuri kļuva par parastiem vergiem un pret viņiem slikti izturējās. Iespējams tas parāda kādi bija kuršu uzskati saistībā ar vecumu, godā tika turēts vecāks vīrietis, dzīves pieredzes un gudrības pilns. Bet tik pat labi šis varēja būt izņēmums, un vecumam nebija tik liela nozīme, cik dzīvē sasniegtajam.

Lai gan Egila sāga ir ļoti nozīmīgs vēstures avots, kas sniedz ieskatu 10. gs. kuršu zemnieka dzīvē, šī sāga tomēr ir jāuztver ar lielu skepsi, jo tā uzrakstīta ir tikai 12. gs. beigās un sāgas galvenais mērķis bijis pastāstīt par vikingu varoņdarbiem, tāpēc iespējams, ka daudz kas sēgā ir izmainīt par labu vikingiem.

Indriķa kronikas divas pirmās grāmatas pastāsta par līvu kristīšanu, notiek cīņas ar lībiešiem, kurās bojā iet bīskaps Bertolds, trešā grāmata lībiešu zemju iekarošanu un ceturta ir veltīta igauņu pakļaušanai. Visvairāk hronikā tiek pieminēti tieši lībieši un latgaļi. Hronikā cīņa pārsvarā notiek par Daugavas lejteces apgabaliem, par tirdzniecības ceļu saglabāšanu, kas gāja

¹⁵² ĒVALDS MUGURĒVIČS. Indriķa hronika. Rīga, 1993, 57.lpp.

gar Gauju un Igauniju. Hronika ir teritoriāli ierobežots avots, jo tā aptver tikai Vidzemes teritorijas un Igauniju, kur iedzīvotāju kristīšanā piedalījās pats autors.¹⁵³

Tomēr neskatoties uz ģeogrāfiski un etnogrāfiski ierobežoto aprakstu, kurši hronikā tiek pieminēti, bet galvenokārt tikai garāmejojot vai kādas kaujas vai konflikta kontekstā, tāpēc šajā hronikā var vairāk uzzināt par kuršu militāro aspektu, bet arī tāpēc, ka kurši bija palikuši pagāni hronikas tapšanas laikā.

Kurši pirmo reizi tiek pieminēti kā pretinieki kaujā pret vāciešu, gotlandiešu un kāda zviedru hercoga karaspēku. Par šo sadursmi nav nekas plašāks pieminēts, bet tā kā šis fragments atrodas pirmās grāmatas pašā sākumā, var skaidri noprast, ka aprakstīta viena no pirmajām sadursmēm kas bijušas starp krustnešiem un pārējām jaunatklātās Baltijas zemju tautām, ieskaitot kuršus.

Kurši tiek pieminēti kā viena no pirmajām tautām, kas ieradās uz jaunuzcelto Rīgu, lai parakstītu mieru, ko viņi pēc pagānu tradīcijām apstiprināja, izlejot asinis. Šis fragments nenorāda uz to, ka kurši pirmie pieņēma kristietību, jo kā pierāda tālākie hronikas notikumi, kurši vēl ilgi pieturējās pie pagāniskās ticības. Šī miera parakstīšana varēja būt kāds viltīgs gājien no kuršu puses.

Vēl kādā īsā fragmentā kurši tiek pieminēti saistībā ar sirojumiem Dānijas un Zviedrijas karalistēs: “[...] sastapa igauņus no Sāmsalas ar sešpadsmit kuģiem. Tie nupat kā bija nodedzinājuši baznīcu, nogalinājuši cilvēkus un dažus saņēmuši gūstā, izpostījuši zemi un nolaupījuši zvanus un baznīcas piederumus, kā to līdz šim gan igauņi, gan kuršu pagāni bija raduši darīt Dānijas un Zviedrijas karalistēs.”¹⁵⁴ Interesanti, ka hronikā kurši netiek bieži pieminēti, kas norāda uz to, ka hronikas autoram Baltijas rietumu daļa varēja būt svešāka, bet autors zinājis kuršus pieminēt sakarā ar sirojumiem svešās zemēs, kas norāda uz kuršu sirotāju slavu jau ārpus Baltijas teritorijas.

Hronikā kurši pieminēti kā tauta, kas padzinusi vendus, pazemīgus un trūcīgus, no Senā kalna, kam blakus uzcelta Rīga, un daudzus no vendiem nogalinājuši.

Nedaudz vairāk kurši ir pieminēti, kad tie uzbrukuši bīskapam Albertam un viņa krustnešiem, kuri atradās ceļā uz Vāciju, kur tiem Zundā jūras krastā uzbrukuši astoņi kuršu sirotājukuģi. Fragmentā parādīta kuršu kā prasmīgu jūrnieku izveicība. Krustneši, gribot pēc iespējas ātrāk nokļūt pie kuršiem, lai varētu sākt uzbrukumu, no kogām ieleca laivās. Kurši

¹⁵³ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Indriķa hronika. Rīga, 1993, 53. lpp

¹⁵⁴ Ibidem, 65. lpp

savukārt atbrīvoja savus kuģus no liekā svara, tā lai to priekšas paceltos augstāk virs ūdens un “[...] vienlaidus izkārtēja kuģus pa pāriem ar brīvu telpu starp ik pāri. Tāpēc krustneši ar pirmajām divām laivām [...] iebrauca šajā brīvajā telpā starp sirotājkuģiem, bet, tā kā viņi atradās mazākajos kuģos, nevarēja aizsniegt ienaidniekus, kas slējās augstu virs viņiem.”¹⁵⁵ Iespējams, ka kuršiem savos kuģos bija speciāli sviri vai kādi smagi objekti, kurus bez problēmām varēja pārmetēt pār bortu, lai šādā veidā ielektu pretiniekus un padarītu savus kuģus grūtāk pieejamus. Nogalinātos kristiešus kurši izgērba un sadalīja savās starpā laupījumu.

Tomēr visplašākais kuršu apraksts hronikā ir saistībā ar kuršu uzbrukumu Rīgai 1210. gadā. Par iepriekš minēto kuršu uzvaru pār krustnešiem Zundā jūras krastā uzzināja parējās vietējās tautas sūtīja viens otram ziņnešus, vispirms līvi pie kuršiem, tad kurši pie igauņiem, un pēc tam pie lietuvjiem, zemgaļiem un krieviem. Ziņas par kuršu uzvaru tika nodotas no tautas tautā, lai kopīgiem spēkiem varētu nopostīt Rīgu, sagūstīt kristiešus un viņus nogalināt. Kurši uzbrukumu Rīgai bija izplānojuši viltīgi. Rīta pašā agrumā, kamēr jūru klāja bieza migla, kurši bija plānojuši klusām un nepamanīti ar kuģiem piebraukt pie pilsētas un ieņemt pilsētu negaidītā triecienā. Tomēr kuršus ieraudzīja zvejnieki abos Daugavas krastos, aizbēga uz Rīgu un paziņoja par kuršu ierašanos. To cik nopietni no kuršiem baidījās pilsētnieki, norāda tas, ka cīņai gatavojās visi Rīgas iedzīvotāji – pilsoņi, ordeņa brāļi, garīdznieki un arī sievietes ķērās pie ieročiem. Tika zvanīts zvans,¹⁵⁶ kuru zvanīja tikai kara laikā. Tātad Rīgas iedzīvotājiem nebija svešs, ka kurši ir nežēlīgi karotāji.

Tālākā cīņas gaita norāda uz kuršu militāro sagatavotību un sniedz nelielu priekšstatu par kuršu apbedīšanas paražām un pēcnāves uzskatiem. Kurši, izkāpuši Daugavas krastā, “[...] sakārtoja savu karaspēku uz lauka; un ikviens nesa sev priekšā no diviem dēļiem sastiprinātu koka vairogu un gana spieķiem līdzīgu rungu tā atbalstīšanai. Un kad saule apspīdēja baltos vairogus, tos atstaroja ūdens un lauks, jo tas bija liels un stiprs karaspēks, un tas tuvojās pilsētai.”¹⁵⁷ Cīņa notika līdz dienas vidum, kad pilsētnieki atbēga atpakaļ uz Rīgu, bet kurši devās atpakaļ pie saviem kuģiem, kur ieturēja ēdienreizi un no jauna gatavojās cīņai. Kurši gribējuši nodedzināt Rīgu, bet tas viņiem nebeidzās veiksmīgi, jo lībieši, kas bija solījušies doties palīgā, tā arī neieradās, jo izlēma nogaidīt un uzvaras gadījumā piedalīties pilsētas postīšanā. Kurši savus ievainotos uz vietas paši nogalināja, nocērtot tiem galvas, arī atkāpjoties no pilsētas, kurši savus kritušos savāca no kaujas lauka, kurus trīs dienas dedzināja, dzīvojot

¹⁵⁵ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Indriķa hronika. Rīga, 1993, 133. lpp

¹⁵⁶ Domājams, ka zvanīts tika Doma baznīcas zvans. /MUGURĒVIČS. Indriķa hronika, 383. lpp

¹⁵⁷ MUGURĒVIČS. Indriķa hronika, 137. lpp

mierā un sērojot par kritušajiem. Kurši Rīgu tā arī nenodedzināja, jo kristiešiem ieradās palīgā papildspēki, un kurši “[...] kuriem vairāk rūpēja savējo apbedīšana, runāja miermīlīgu valodu un pēc trim dienām atkāpās.”¹⁵⁸ Šis fragments par Rīgas ieņemšanas mēģinājumu parāda, ka kuršiem ir bijis viens vienots militārs spēks, kas pakļāvies vienai varai. Kurši spējuši disciplinēti un pārdomāti, ievērojot taktiku gan ierasties Rīgā, gan no tās doties projām. Rīgā kurši ieradās ar miglas aizsegu, lai nepamanīti varētu pārsteigt pilsētas iedzīvotājus, pa ceļam uz Rīgu, pie Daugavgrīvas, kurši sastapa divus vācu krustnešu kuģus, bet tiem neuzbruka, lai nesabojātu pārsteigumu, tie spēja sapulcēties un 14 dienas palikt uz vietas, kamēr dieviem deva upurus un prasīja dieva gribu un tālākos cīņās tālākos uzdevumus. Tas viss norāda uz militāru sagatavotību, uz disciplīnu, uz to, ka kuršiem ir bijusi militārā taktika, un tos kāds kaujās ir vadījis. Šīs aprakstītās kaujas noteikti nav haotiskas un nekontrolētas, kur galvenais uzsvars ir tieši uz fizisku spēku un nevis pārdomātu taktiku.

Fragmentā minētajiem vairogiem analogi ir Rucavas Tīras purva depozītā atrastie 9. gs. vairogi. Kuršu vairogs ir apaļas formas, diametrā 85,5 cm, darināts no viegliem egles dēlīšiem, kas no abām pusēm apšūti ar ādu un starp dēlīšiem un ādu ieklāta zāle. Vairoga nesēja roku aizsargājis vairoga centrā no izdobta bērza māzerpuna darināts koka umbons.¹⁵⁹

No politiskās vēstures viedokļa, svarīgs ir **1230. gada līgums**, jeb Ventas lejteču kuršu vecākā **Lamekina līgums ar Romas pāvesta legātu Balduīnu no Alnas**. Šis līgums tika noslēgts no kuršu puses brīvprātīgi, jo kurši vēlējās tik atbrīvoti no pakļautības Dānijai un Zviedrijai. Līguma pirmais noteikums bija kuršu konversija – kuršiem jāuzņem Balduīna izraudzītie misionāri un jāgādā tie ar visu nepieciešamo jeb baznīcas nodevas. Šie misionāri nekavējoties kristīs visus kuršu vīrus, sievas un bērnus un prasīs izpildīt citus kristīgās ticības priekšrakstus. Tālāk kurši solījās uzņemt pāvesta ieceļamo bīskapu un paklausīt viņam tāpat, kā tas pienākas citiem kristīgiem. Bez tam kurši uzņēmas pastāvīgu pienākumu maksāt katru gadu savam bīskapam un prelātiem tikpat lielu nodokli (desmito tiesu) kā Gotlandes pirmiedzīvotāji (zviedri) saviem prelātiem (augstākiem garīdzniekiem). Savukārt Balduīns garantē kuršiem mūžīgu brīvību, ja vien viņi neatkritīs no kristīgas ticības.¹⁶⁰ Līgumā vēl bija paredzēts, ka kuršu pāriešana kristīgajā ticībā nozīmē, ka viņi atdod savu zemi Romas katoļu baznīcas rokās un ar to tiek nodibināta pāvesta virskundzība Kursā. Līdz ar to Kursā juridiski piederēja Romai. Ja kurši pieņemtu šo līgumu, Balduīns solīja tiem mūžīgu brīvību, ar ko ir jāsaprot, ka kurši solījās uzņemt Balduīna izraudzīto misionāru un pāvesta ieceļamo bīskapu,

¹⁵⁸ MUGURĒVIČS. Indriķa hronika, 139. lpp

¹⁵⁹ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JĀNIS GARUDONIS. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974, 158.lpp.

¹⁶⁰ BENNO ĀBERS. Kuršu brīvības grāmata. In: Senatne un Māksla Nr. 4. Rīga 1937, 25 -36.lpp., šeit 29.lpp.

bet Rīgas bīskapa, Zobenbrāļu ordeņa un Rīgas pilsētas pakļautība viņi nenonāktu. Šādā veidā Kurša paturēja savu neatkarību, savu ķēniņu, bet ar šo līgumu nonāca pāvesta aizsardzībā.¹⁶¹

Lai gan Lamekina līgums ir attiecināms uz 13. gadsimtu, tas tomēr sniedz nelielu ieskatu kuršu politiskajā uzbūvē. Līgumā blakus Lamekinam tika pieminēti “Kursas pagāni” jeb nekristītie kurši, tātad Lamekinam, lai gan viņš bija nosaukts par ķēniņu, viņam nebija pilnīgi individuāla teikšana par līguma noslēgšanu. No šī var secināt, ka svarīgos lēmumus kurši vadonis vai ķēniņš vēl jo projām bija saistīts ar tautas piekrišanu, vai nu tā izpaudās tautas sapulcēs vai padomēs, kā vecajo padomēs. Tātad, lai gan kuršu sabiedrībā pastāvēja kāda persona ar sociāli augstāku statusu nekā pārējā sabiedrībā, šī vadoņa vara bija ierobežota, pieņemot lēmumus bija jāērķinās arī ar citiem. Šāda vara bija ļoti nedroša, nestabila, jo balstījās uz šī vadoņa spēju izrādīt varu, uz harizmu, šo statusu, cik ātri varēja iegūt, tik pat ātri varēja to pazaudēt, ja konkrētā persona nespēja caur darbiem pierādīt, ka ir spējīgs vadīt, vai arī ja pārējai sabiedrībai šis cilvēks vairs nepatika. Vara balstījās uz indivīda dzīves laikā padarīto un sasniegto nevis uz to, vai šis cilvēks ir piedzimis pareizā ģimenē.

Otra lieta, kas jānorāda kā svarīga šajā dokumentā, ir kuršu izvēle brīvprātīgi pāriet kristīgajā ticībā. Spriežot pēc rakstītajiem avotiem, kuršiem pagāniskā ticība ir bijusi ļoti stipra. No visām Baltijas tautām, kuršiem bija visvairāk Elku kalnu, Elku ozolu, Elku strautu un daudz citu svētu vietu. Kuršiem ir bijuši daudz dažādi reliģiskie rituāli, kas tika saistīti gan ar ikdienas darbībām, gan svētku reizēm vai īpašiem notikumiem. Kurši ir bijuši ļoti militāra tauta, kā uz to norāda ieroču, zirglietu un bruņojuma lielais īpatsvars kuršu apbedījumos, un pēc rakstītajiem avotiem var droši noprast, ka kurši ir cīnījušies pret kristietības ienākšanu mūsdienu Latvijas teritorijā. Kurši bija vieni no pēdējiem, pēdējie bija zemgaļi, kuri pilnībā pieņēma kristietību.¹⁶² Tad interesants ir fakts, ka kurši brīvprātīgi izlēma parakstīt konversijas līgumu. Tātad kuršiem ir bijis jāizvēlas starp diviem ļaunumiem – pakļaušanās Dānijas un Zviedrijas karaļvalstīm, ar kuras kuršus terorizēja jau gadiem ilgi, vai pakļauties šim vēl relatīvi jaunajam, salīdzinoši labvēlīgākam ļaunumam. No tā izriet, ka kuršu acīs vācieši bija mazāks drauds nekā skandināvi. Iespējams, ka kurši šo 1230. gada līgumu neuztvēra pilnībā nopietni, bet tikai kā pagaidu līdzekli, lai tiktu aizsargāti no draudiem, kas nāca no Skandināvijas. Ņemot piemēru no pārējām Baltijas tautām, kas zvērēja pāriet jaunajā ticībā, bet drīz vien šo solījumu lauza un turpināja piekopt veco reliģiju, arī kurši bija iecerējuši šo līgumu izmantot savā labā, jo kas tad ir pāris gadi meslu maksāšana salīdzinājumā ar kariem ar dāņiem un zviedriem. Tikai sešus gadus pēc

¹⁶¹ ĀBERS. Kuršu brīvības grāmata, šeit 31.lpp.

¹⁶² INDRIĶIS ŠTERNŠ. Latvijas vēsture, 1180 – 1290: krustakari. Rīga 2002, 256.lpp.

līguma parakstīšanas, kurši atkal pagriezās pret kristiešiem, kā to pierāda 1236. – 1242. gada Saules kauja.¹⁶³

Rakstītie avoti parāda tikai atsevišķas kuršu sabiedrības šķautnes, saistībā ar tirdniecību, karošanu, sastapšanos un saikni ar citām kultūrām, un citiem reģioniem. Parāda kuršus ļoti stereotipiski un vispārēji, raksturo kuršu sabiedrību un ikdienas dzīvi. Gandrīz visi avoti kuršus parāda kā agresīvu karotāju tautu, kas var būt saistāms ar to, ka daudzi no rakstīto avotu autoriem uz kuršiem skatījās negatīvi, kā uz pagāniem un automātiski uztvēra viņus kā agresīvu tautu. Bet tajā pašā laikā tas var norādīt uz to, ka kurši tiešam ir bijusi militāri attīstīta tauta.

3.2. Sociālās grupas vēlā dzelzs laikmeta kuršu sabiedrībās pēc arheoloģiskā materiāla liecībām

Kuršu sabiedrībā 8. – 10. gadsimtā vērojama varas koncentrēšanās atsevišķu indivīdu rokās, kā arī novērojama karadraudzes veidošanās, kura jau 10. – 13. gs. aizstāja tautas karaspēku. 12.gs. notika atsevišķo kuršu zemju konfederācija. Kuršu materiālās kultūras un sabiedrības uzplaukums bija 11. gs. Kuršu sabiedrībā sāka parādīties nodalījums trīs mantiskajās un sociālajās grupās: bagātajos, vidēji turīgajos un nabagos. Sāka veidoties ekonomiskā specializācija, līdz ar to varēja jau nodalīt zemkopjus, amatniekus un tirgotājus.¹⁶⁴

Sociālajās grupās lielākā loma ir tieši elitei, kas nosaka sociālo grupu pamata tradīcijas, kamēr pārējās grupas, tā sauktā parastā tauta, nespēj būtiski ietekmēt ideoloģiju veidošanos. Elite ir tā, kas izmanto kolektīvo un kultūras atmiņu (rašanās mīti, ģeneoloģija, rituāli u.c.), lai radītu sociālās grupas identitāti. Ja ir runa par sarežģītāku sabiedrību, elite var radīt arī etnisko identitāti.¹⁶⁵

Aizvēsturiskās sabiedrības Latvijas teritorijā vēlajā dzelzs laikmetā netiek pieskaitītas vadonības sabiedrībām, pieļaujot valsts veidošanās procesa aizsākumus. Tomēr nepamatoti būtu feodālo attiecību un feodālās valsts meklējumi aizvēstures laikmeta Latvijā.¹⁶⁶ Par feodālismu Latvijas teritorijā kopumā var runāt tikai pēc krusta kariem, ar kristietības un vācu ienākšanu.

¹⁶³ ŠTERNŠ. Latvijas vēsture, 261.lpp.

¹⁶⁴ ŠNĒ. Sabiedrība un vara, 36.lpp.

¹⁶⁵ VALTER LANG. Archaeological cultures and ethnic history: some examples from the east Baltic early iron age. In: Interarchaeologia, vol.1., Tallinn 2005., P. 14.

¹⁶⁶ RITA GRĀVERE. Apdzīvotības izmaiņas Zemgalē un Dienvidkurzemē pēc krusta kariem. In: Arheoloģija un etnogrāfija XX, Rīga 2000., 153.lpp.

Lai noteiktu, cik konkrētā pētāmā sabiedrība ir kompleksa, nepieciešams atrast korelācijas starp mainīgajiem, kā apdzīvotības lielumu, cik ļoti attīstīts ir lēmumu pieņemšanas veids, apdzīvotības veidu un to, kas konkrētajā sabiedrībā norāda uz piederību konkrētam statusam.

Vadonības sabiedrība ir autonoma politiska vienība, kas sastāv no noteikta daudzuma ciemu vai sabiedrību kāda augstāka vadoņa pastāvīgā kontrolē.¹⁶⁷

8. gadsimta beigās tradīcija kremēt mirušos Latvijas teritorijā, precīzi kuršu apbedīšanas tradīcijās, sāka lēnām ienākt no Prūšu apdzīvotajām teritorijām. Pirms 11. gs. abas apbedīšanas tradīcijas pastāvēja vienlaicīgi – līdzenie skeletapbedījumi un mirušo kremācija.

Vergu tirdzniecība un turēšana notika visā Ziemeļeiropā. Balstoties uz to, ka lauksaimniecība vēlajā dzelzs laikmetā bija kļuvusi par galveno ienākumu avotu, var pieļaut, ka tieši aramzemes daudzums, plašums (varbūt arī kvalitāte) bija noteicošais faktors sociālajam stāvoklim.¹⁶⁸

Lai gan kapu piedevas un apbedīšanas veids būtisks faktors aizvēstures sabiedrības pētīšanai, tie tomēr nespēj sniegt ieskatu tajā, kāds ir bijis Sāraju kapulauku atstājušās sabiedrības iedzīvotāju skaits. Senlietas un apbedījumi dod priekšstatu par to, kāda veida sabiedrībā tā ir bijusi, dod ieskatu apbedīšanas tradīcijās, kas atkal ļauj nedaudz vairāk uzzināt par reliģiskajiem uzskatiem. Senlietas palīdz klasificēt un izšķirt atšķirīgas kultūras, palīdz izsekot kultūru attīstībai, materiālu apstrādei. Tomēr visi šie faktori nesniedz ieskatu ne sabiedrības skaitliskajā lielumā, ne tajā, kāda ir bijusi dzimstība un mirstība konkrētajā sabiedrībā.¹⁶⁹ Diemžēl nav skaidrs, cik plaša reģiona iedzīvotāji ir apglabāti Sāraju senkapos, jo nav izdevies atklāt dzīvesvietu, kurā būtu varējusi dzīvot Sāraju sabiedrība. Šī paša iemesla dēļ ir apgrūtināta iespēja uzzināt senkapu sabiedrības demogrāfisko sastāvu. Lai noteiktu iedzīvotāju skaitu kādā konkrētā vietā, tiek lietotas vairākas formulas, šajā darbā tiks izmantota vienkāršākā no formulām, kas tiek balstīta uz apbedījumu skaitu. Šī formu kā pamatu ņem kapulaukā atrasto apbedījumu skaitu, ko tad reizina ar pieņemto dzīves ilgumu, ko pēc tam dala ar kapu lauka izmantošanas ilgumu.

¹⁶⁷ RICHARD E. BLANTON. The chiefdom: precursor of the state. In: G.D.JONES, R.R.KRAUTZ. The transition to statehood in the New World. New York, P. 45

¹⁶⁸ ANDRES TVAURI. The Migration Period, Pre – Viking age, and Viking Age in Estonia. Estonian Archaeology vol.4., Tartu 2012, P. 316.

¹⁶⁹ KLAVS RANDSBORG. The Viking Age in Denmark. The Formation of a State. Duckworth 1980, P.80.

Lai varētu pievērsties iedzīvotāju demogrāfijai, vispirms ir nepieciešams iegūt informāciju par aptuveno iedzīvotāju dzimstību un mirstību. Konkrēto pētījumu trūkuma dēļ tieši kuršu apdzīvotajās teritorijās, bakalaura darbā tiks izmantoti statistiskie dati par cilvēku dzimstību un mirstību no Austrumlatvijas teritorijā dzīvojošajām aizvēstures laika tautām un pieņemumu līmenī tiks attiecināti uz kuršiem. Ja pieņem, ka Rietumlatvijā un Austrumlatvijā dzīvojošajām tautā vēlajā dzelzs laikmetā sociālā attīstība notika apmēram vienlīdzīgi, tad var pieņemt, ka arī demogrāfijas tendences visā mūsdienu Latvijas teritorijā dzīvojošajām tautām bija līdzīgas. Gunita Zariņa veikusi paleodemogrāfijas pētījumus Austrumlatvijā un secinājusi, ka vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā vīriešu vidējais mirstības vecums bijis līdz 15 – 19 gadiem un nākamā lielākā mirstība bijusi vīriešiem vecumā no 40 – 50 gadiem. Sievietēm liela mirstība arī bija pusaudžu gados 15 -19 gados un pēc tam 30 – 40 gados. Tātad vidējais vecums Austrumlatvijas iedzīvotājiem varēja būt 30 gadi.¹⁷⁰

Atgriežoties pie kuršu sabiedrības demogrāfijas, izmantojot iepriekš nosaukto formulu (iedzīvotāju skaits = apbedījumu skaits x iespējamais vidējais dzīves ilgums/ kapulauka izmantošanas laiks) var uzzināt Sāraju sabiedrības aptuveno lielumu. Jau no pašu apbedījumu skaita var noprast, ka šeit apbedītā sabiedrība nav bijusi liela, ņemot vērā kapulauka izmantošanas laiku – aptuveni 150 gadi un vidējo vecumu, kas bijis ap 30 gadiem, iegūtais rezultāts norāda uz to, ka Sāraju sabiedrību ir veidojuši 10 – 15 cilvēku. Šis cilvēku skaits varēja veidot nelielas saimes, varbūt pat no vienas dzimtas.

Skatoties uz Sāraju materiālu, ir skaidrs, ka ir dažādas turības pakāpes, sabiedrības slāņi – vienā apbedījumā var būt piecas izkaptis, otrā tikai vienai, vai neviena. Pastāv gan bagāti vīriešu apbedījumi, to nosaka pēc apbedījumu skaita, kas dots līdzī mirušajam ir gan bagātu sieviešu apbedījumi. Apgalvojumu, ka kurši ir karotāju tauta, pierāda gan lielais ieroču, gan zirglietu īpatsvars apbedījumos, gan pilskalnu nocietinājumu sistēmu sarežģītība, tomēr to vairāk apraksta rakstītie avoti. Rakstītajos avotos kurš tiek pieminēta kā karotāju tauta, kurai 12. gadsimta beigās ir savas valstis un vadonis, jeb kāda persona, kurai ir noteicošās personas loma svarīgos notikumos, bet kurai ir jārēķinās ar pārējo sabiedrību. Pilskalnus dzīvo lielas ģimenes vai saimes, pie pilskalniem atrodas piepilsētas. Lauksaimniecība kļūst individualizētāka, apstrādājamās zemes kļūst par dzimtas īpašumu, kamēr meži un ūdeņi paliek koplietošanai.

¹⁷⁰ ZARIŅA. Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija, 66. -67. lpp.

SECINĀJUMI

Sociālā arheoloģija pēta un aplūko veidu, kā cilvēki, cauri laikam, ir sevi, savu identitāti un uzskatus izteikuši caur priekšmetiem, ko veido un izmanto, un to, kā priekšmeti atspoguļo gan indivīdu, gan cilvēku kopumu. Sociālā arheoloģija ir kā papildinājums arheoloģijai, kas vairāk koncentrējas uz vēstures sociālajiem aspektiem, pētniecības metodēs apvienojot gan arheoloģijas, gan antropoloģijas metodes. Sociālā arheoloģija attīstījās līdz ar arheoloģiju, bet tikai ap 20. gadsimta vidū, ieguva plašāku arheologu uzmanību un ar vien vairāk tika izmantota pētniecībā. Lai gan tikai 20. gadsimta vidū sociālā arheoloģija ieguva lielu atpazīstamību pētnieku vidū, tā tomēr jau 19. gadsimtā ieguva savus pamatnosacījumus un teorijas un ko pamata veidot mūsdienās pielietotās metodes un teorijas. Pirmais lielais grūdiens sociālās arheoloģijas idejā bija Darvina evolūcijas teorija, kas tad arī radīja evolucionisma ideju arheoloģijā. Nākamais brīdis, kad sociālajā arheoloģijā notika uzskatu maiņa, bija kultūrvēsturiskā ideja, kas arheoloģiju atzina par zinātņi un ieviesa arheoloģiskā materiāla nozīmīgumu arheoloģiskajā pētniecībā. Bakalaura darbam svarīgais sociālās arheoloģijas posms – procesuālā jeb jaunā arheoloģija, kas sāka iedalīt sabiedrību vairākās attīstības fāzēs, kuras vislabāk var pētīt izmantojot arheoloģisko materiālu. Parādās idejas par vadonības sabiedrībām, segmentārām sabiedrībām un agrajām valstīm. Pētniecībā tiek noteikt, ka arī arheoloģisko vietu, kā apmetņu, ēku un kapulauku pētniecība ir neatņemama sastāvdaļa pagātnes sabiedrību pētniecībā.

Lai kvalitatīvi varētu izpētīt kādu pagātnes sabiedrību, ir nepieciešams kā pamatu pētniecībai izmantot viscaur, vai vismaz gandrīz pilnībā izpētītas senvietas, kas var sniegt pēc iespējas plašāku informāciju, kā rezultātā gūt viskvalitatīvākos rezultātus. Bakalaura darba tapšanai tika izmantoti Talsu pilskalns un Lībagu Sārāju senkapi, kā visplašāk izpētītās kuršu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotās un izmantotās vietas.

Pirmās apdzīvotības pēdas Talsu pilskalnā parādās ap. 10. gadsimtu, kad pilskalnu, iespējams, apdzīvojuši zemgaļi, kurus, tautu staigāšanas rezultātā, no pilskalna padzinuši kurši. No varas un sociālās attīstības un organizācijas puses, Talsu pilskalns parāda kuršu sabiedrību kā egalitāru sabiedrību, kurā, ja ir kāda vadonim līdzīga persona, tā vara ir ļoti limitēta un atkarīga no pārējās sabiedrības. Ēku skaits norāda uz to, ka pilskalnu ir apdzīvojusi neliela saime, kas iespējams bijusi dzimtas robežās. Var atšķirt vairāku profesiju pastāvēšanu, kā metālapstrādi, auduma apstrādi, ir rituālā ceļā atstātas lopkopības paliekas, zem ēkām upurēšanas ceļā aprokot dzīvnieku, galvenokārt, cūku un zirgu kaulus. Ir pamanāmas liecības

par minimālu, bet esošu darba dalīšanu. Sarežģītā nocietinājumu sistēma un ugunsgrēku paliekas norāda uz intensīvu karadarbību. Pretēju aina rodas analizējot Lībagu Sāraju senkapos, kas tika izmantoti no aptuveni 11. gs. otrās puses vai 11./12.gs. mijas un turpināti izmantot vismaz līdz 13. gs. Kopumā atrasti 53 apbedījumi, kas norāda uz nelielu sabiedrību. Te iegūtais arheoloģiskais materiāls norāda, ka Sāraju sabiedrība ir bijusi diferencēta sabiedrība, ar vismaz diviem, ja ne vairāk, sabiedrības slāņiem. Gan vīriešu, gan sieviešu apbedījumos ir atrodams atšķirīgs apbedījumu piedevu skaits un veids. Vīriešu apbedījumu skaits ir salīdzinoši lielāks ar sieviešu apbedījumiem un vīriešu apbedījumos ir lielāks piedevu skaits nekā sieviešu un bērnu apbedījumos. Lielais ieroču un zirglietu īpatsvars vīriešu apbedījumos norāda, ka Sāraju sabiedrība ir bijusi orientēta uz militāru darbību, iespējams atgriezusies no kādas militāras sadursmes.

Kuršu sabiedrības pētniecībai var izmantot arī citus avotu veidus, bez arheoloģiskajiem materiāliem, bet izmantojot citus vēstures avotus. Šī bakalaura ietveros tika izmantoti vairāki rakstiskie avoti, kas tapuši laika no 11. – 13. gadsimtam un vairāk vai mazāk piemin kuršus vēlajā dzelzs laikmetā. Visos rakstītajos avotos kurši tiek attēloti, kā karotāju tauta, no kuras baidās. Lai gan arheoloģiskajos materiālos to atšķirt ir grūti, kuršiem nav sveša vergu turēšana. Droši vien tāpat kā skandināvi, kurši vergus ieguva dodoties sirojumos un atvedot atpakaļ cilvēkus kā daļu no dārgumiem, vai arī sagūstīja svešiniekus, kas bija nokļuvuši kuršu teritorijā. 9. gadsimtā kurši apdzīvo lauku sētas, kurās varēja būt vairāk par divām ēkām, kur katrai ēkai bija sava funkcijas. Kurši varēja būt bagāti zemnieki, ja viņiem bija pietiekama bagātība, kas varēja tikt mērīta gan sirojumos iegūtajos dārgumos, gan zemes lielumā. Ja zemnieki apdzīvoja individuālas lauku sētas, tātad arī zemkopība bija individualizēta, kur saimēm, vai ģimenēm katrai varēja piederēt savs zemes gabals. Ja bija bagāti zemnieki, tātad bija arī vidējā slāņa zemnieki un/ vai nabagi. Visticamāk, ka nabagus var likt kopā ar vergiem un pieminēt kā vienu sociālo slāni. Kopumā, kurši, vēlajā dzelzs laikmetā ir noslāņota sabiedrība, kurā ir gan bagātie, gan vidēji turīgie, gan nabagi un vergi. Kurši nav miermīlīga tauta, tai ir attīstīta militārā taktika, izkopta ieroču taisīšanas māksla. Kuršiem ir izveidojušās atsevišķas zemes, ar pilsnovadiem un pilskalniem, kurus pārvalda jau iepriekš, lai gan jau viduslaikos, bet izvirzījusies viena vadoša persona, kas var veikt, visu kuršu vārdā, svarīgus lēmumus, bet tikai pēc visas kopējas sabiedrības piekrišanas.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. ADAMOVIČS, LUDVIGS. Senlatviešu reliģija vēlajā dzelzs laikmetā. In: Vēstures atziņas un tēlojumi. Rīga 1937.
2. APALS, JĀNIS., ATGĀZIS, MĀRIS., GARUDONIS, JĀNIS. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974.
3. ASARIS, JĀNIS. Arheoloģiskie pētījumi Sāraju un Upīšu senkapos. ZASM par arheologu un etnogrāfu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1992., 20. – 30.lpp.
4. ASARIS, JĀNIS. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11. – 13. gs. In: Arheoloģija un etnogrāfija 18.laid. Rīga 1996., 38. – 42.lpp.
5. ASARIS, JĀNIS. Pilskalnu loma Kurzemes viduslaiku centru izveidē. Ventspils Muzeja Raksti II. Rīga 2002., 119. - 127.lpp.
6. ASARIS, JĀNIS. Vīriešu apbedījumi Sāraju senkapos. ZASM par arheologu un etnogrāfu 1992. un 1993. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1994, 111.lpp.
7. ASARIS, JĀNIS., VITOLDS, MUIŽNIEKS., RADIŅŠ, ARNIS u.c. Kurši senatnē. R:LNVM, 2008.
8. ĀBERS, BENNO. Kuršu brīvības grāmata. In: Senatne un Māksla Nr. 4. Rīga 1937, 25 -36.lpp.
9. BARNARD, ALAN., SPENCER, JONATHAN (eds.). Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Routledge 1996.
10. BINFORD, R. LEWIS. Mortuary Practices: Their Study and Their Potential. In: J.A. BROWN (ed.) Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practices 1971.
11. BINTLIFF, JOHN (ed.). A Companion to Archaeology. Blackwell Publishing 2006.
12. BINTLIFF, JOHN. European Social Evolution. Archaeological Perspectives. Bradford 1984.
13. BLANTON, RICHARD E.. The chiefdom: precursor of the state. In: G.D.JONES, R.R.KRAUTZ. The transition to statehood in the New World. New York.
14. CHASE – DUNN, CHRISTOPHER., LERRO, BRUCE. Social Change. Globalization from the stone age to the present. Routledge 2014.
15. CLAESSEN, HENRY J.M., SKALNIK, PETER (eds.). The Early State. Mouton Publishers 1978.
16. COLLIS, JOHN., KARL, RAIMUND. Politics and power. In: The Oxford Handbook of the European Iron Age, Pieejams:

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199696826.001.0001/oxfordhb-9780199696826-e-11>

17. DANIEL, GLYN. The Idea of Prehistory. New York 1962.
18. DANIEL, GLYN., RENFREW, COLIN. The Idea of Prehistory. Edinburg 1988.
19. DUNSDORFS, EDGARS. Mūžīgais latviešu karavīrs. Austrālija 1966.
20. EARLE, TIMOTHY (edited by). Chieftoms: power, economy, and ideology. Cambridge University Press 2000.
21. FRANDS HERSCHEID. The Idea of The Good In Late Iron Age Society. Uppsala 1998.
22. GIDENSS, ENTONIJS. Sabiedrības veidošanās. Rīga 1999.
23. JOHNSON, MATTHEW. Archaeological theory. An Introduction. Second Edition. United Kingdom, 2010.
24. KARNUPS, ĀDOLFS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1936.g. In: Senatne un Māksla Nr.4. Rīga 1936, 67. – 86.lpp.
25. KARNUPS, ĀDOLFS. Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g. In: Senatne un Māksla Nr. 2. Rīga 1938, 74. – 93.lpp.
26. KUNDZIŅŠ, PAULS. Latvju sēta. Sundbyberg 1974.
27. MANN, MICHAEL. The sources of social power. A history of power from the beginning to A.D. 1760. Vol.1. Cambridge 1986.
28. MESKELL, LYNN, PREUCEL, ROBERT W. (edited by). A Companion to Social Archaeology. UK 2004.
29. MOORE, B. CHARLOTTE (edit.). Reconstructing complex societies. An Archaeological Colloquium. Boston 1974.
30. MOORE, TOM. Wealth, status, and occupation groups. In: The Oxford Handbook of the European Iron Age, Pieejams: <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199696826.001.0001/oxfordhb-9780199696826-e-11>
31. MUGURĒVIČS, ĒVALDS. Etniskie procesi baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1998, Nr. 2, 19.–32. lpp.
32. MUGURĒVIČS, ĒVALDS. Indriķa hronika. Rīga 1993.
33. MUGURĒVIČS, ĒVALDS. Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotajām zemēm. 9. – 13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga 2015.

34. PEARSON, PARKER MICHAEL. Mortuary practices, society and ideology: an ethnoarchaeological study. In: IAN HODDER (edit.). *Symbolic and Structural Archaeology*. Cambridge 2010.
35. PEARSON, PARKER MIKE. *The Archaeology of Death and Burial*. Texas A&M University Press 1999.
36. PETRENKO, VALĒRIJS., URTĀNS, JURIS *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. Rīga 2012.
37. RADCLIFFE – BROWN, A.R. *Structure and Function in primitive society*. Illinois 1952.
38. RANDSBORG, KLAVS. *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. Duckworth 1980.
39. RENFREW, COLIN., BAHN, PAUL. *Archaeology. Theories, methods, and practice*. Thames & Hudson 2016.
40. SHANKS, MICHAEL, TILLEY, CHRISTOPHER. *Social Theory and Archaeology*. Cambridge 1987.
41. SPENCER, CHARLES S. Factional ascendance, dimensions of leadership, and the development of centralized authority. In: BRUMFIEL, ELIZABETH M., FOX, JOHN W. (edit.). *Factional competition and political development in the New World*. Cambridge 1994, pp. 31. – 43.
42. SPENCER, CHARLES S.. Human Agency, Biased Transmission, and the Cultural Evolution of Chiefly Authority. In: *Journal of Anthropological Archaeology* vol. 12. New York 1993, pp. 41 – 74.
43. ŠNĒ, ANDRIS. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi...Dienvidaustrumlatvijas dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskā kontekstā. In: ŠNĒ, ANDRIS., URTĀNS, JURIS (red.). *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Rīga 2000, 40. – 53. lpp.
44. ŠNĒ, ANDRIS. Kādas sabiedrības portrets: Sāraju senkapi un sociālpolitiskās attiecības Kurzemē aizvēstures beigās. In: *Ventspils muzeja raksti*. Rīga, 2002, 128 – 155 lpp.
45. ŠNĒ, ANDRIS. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās. Rīga 2002.
46. ŠNĒ, ANDRIS. Understanding Power: On the Study of Late Prehistoric Social and Political Structures in Latvia. In: *Interarchaeologia* vol.1. Tallinn 2005, pp. 53. – 70.
47. ŠTERNS, INDRIĶIS. *Latvijas vēsture, 1180 – 1290: krustakari*. Rīga 2002.
48. ŠTURMS, EDUARDS. *Elka kalni un pilskalni Kursā*. In: *Pagātne un tagadne*. Nr.1. Rīga 1936.

49. ŠTURMS, EDUARDS., MOORA, HARIJS., BALODIS, FRANCIS. Latvijas Arhaioloģija. Rīga 1926.
50. ŠVĀBE, ARVEDS. Straumes un avoti. Rīga, 1938.
51. The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data. Lietuvos Nacionalinis Muziejus, Latvijas Nacionālais Vēstures Muzejs, 2009.
52. TRIGGER, G. BRUCE. A History of Archaeological Thought. Second Edition. New York, 1989.
53. VASKS, ANDREJS. Kurši un Baltijas somi Kurzemē 1. gadu tūkstoī. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2004, Nr. 3, 5-17. lpp.
54. VITKŪNAS, MANVYDAS, ZABIELA, GINTAUTAS. Baltic hillforts: unknown heritage. Lithuania 2017.
55. WROBLEWSKA – BITNER, ANNA. The Couronians in the Roman iron age and migration age: their relations with the cousins from the west. In: Ventspils Muzeja Raksti II. Rīga 2002.
56. ZEMĪTIS, GUNTIS. Kuršu reliģiskie priekšstati pēc rakstītajiem avotiem un arheoloģiskajām liecībām (10 – 15. gadsimts). In: Ventspils Muzeja raksti II. Rīga 2002.
57. ZEMĪTIS, GUNTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (2.g.t.pr.Kr. – 14.gs.). In: Arheoloģija un Etnogrāfija XXVIII. Rīga 2014, 49. – 61.lpp.

Bakalaura darbs „Vadonība un sociālās attiecības kuršu sabiedrībā vēlajā dzelzs laikmetā (9. – 12.gs.) ” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Edīte Punka /paraksts/ 04.06.2020.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesors Dr. hist. Andris Šnē, paraksts, 04.06.2020.

Recenzents: As. Prof. Andris Levāns

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē:

Studiju metodiķe:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____ . prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs docents Jānis Ķeruss